БИТҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1972 ЧЫЛ. АПРЕЛЬ 20 ЧЕТВЕРГ № 93 (8861). Өртээ 2 көп

Колхозчулар болгаш совхозтар ажылчыннары! Келир үениң дүжүдүнүң үндезини—часкы хову ажылдарының бедик шынарлыг болурун чедип алыңар!

(1972 ЧЫЛДЫҢ МАЙ 1-ГЕ СЭКП ТК-НЫҢ ҚЫЙГЫРЫГЛАРЫНДАН).

ХОЙЖУЛАРНЫҢ ЧАСКЫ АЖЫЛ-ИЖИ

Бистиң республика 1975 чылда 47,5 муң тонна зътти, 66 муң тонна суттуг болгаш 2775 тонна дукту будурер ужурлуг. Кердүнген планнарны боттандырарыңа бүгү малдың баш санын дүрген өстүрери болгаш ооң уксаазын экижидери негеттинип турар. Республиканың көдээ ажыл-агый будурулгезинде мал ажылы чугула черни эзлеп, ооң иштинде хой ажылы кол рольду ойнап турары билдингир. Амгы үеде чугле колхоз, совхозтарда миллион ажыг баш шээр мал бар болгаш чыл бүрүде 2600 ажыг тонна дукту, 280—300 муң баш хой, өшкүнү күрүнеңи зът планыңа садып турар азы республиканың планга садып турар эдиниң 41—45 хуузун эзлеп келген.

1971 чылдың түңнелдери-биле алырга колхоз, совхозтарда шээр мал ажылыңдан киирип алган орулга 22,8 миллион ажыг рубль азы бүгү мал ажылыңдан кирген орулганың 55,4 хуузу. Хой ажылын улам шапкан сөйзырадырыңга чоокта чаа СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хүлээп алганы малга быжыг чем-суурну тургузарын, төлевилеттинген хой кажааларының тудуун калбартырын, бүгү талалыг механизастаашкынны нептередирин, хойжуларның культурлуг амыдыралын улам экижидерин болгаш оларның шалың төлевирин бедидерин көрүп турар доктаал хойжуларны сорук киирип турар.

Амгы үеде бистиң хойжуларывыстың кышкы ажыл-ижи адакталып, эзлчеглиг часкы ажыл-херээ эгелеп турар. Апрель айның эгезинде байдал-биле алырга, колхоз, совхозтарда чаа СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хүлээп алганы малга быжыг чем-суурну тургузарын, төлевилеттинген хой кажааларының тудуун калбартырын, бүгү талалыг механизастаашкынны нептередирин, хойжуларның культурлуг амыдыралын улам экижидерин болгаш оларның шалың төлевирин бедидерин көрүп турар доктаал хойжуларны сорук киирип турар.

Амгы үеде бистиң хойжуларывыстың кышкы ажыл-ижи адакталып, эзлчеглиг часкы ажыл-херээ эгелеп турар. Апрель айның эгезинде байдал-биле алырга, колхоз, совхозтарда чаа СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хүлээп алганы малга быжыг чем-суурну тургузарын, төлевилеттинген хой кажааларының тудуун калбартырын, бүгү талалыг механизастаашкынны нептередирин, хойжуларның культурлуг амыдыралын улам экижидерин болгаш оларның шалың төлевирин бедидерин көрүп турар доктаал хойжуларны сорук киирип турар.

Амгы үеде бистиң хойжуларывыстың кышкы ажыл-ижи адакталып, эзлчеглиг часкы ажыл-херээ эгелеп турар. Апрель айның эгезинде байдал-биле алырга, колхоз, совхозтарда чаа СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хүлээп алганы малга быжыг чем-суурну тургузарын, төлевилеттинген хой кажааларының тудуун калбартырын, бүгү талалыг механизастаашкынны нептередирин, хойжуларның культурлуг амыдыралын улам экижидерин болгаш оларның шалың төлевирин бедидерин көрүп турар доктаал хойжуларны сорук киирип турар.

Амгы үеде бистиң хойжуларывыстың кышкы ажыл-ижи адакталып, эзлчеглиг часкы ажыл-херээ эгелеп турар. Апрель айның эгезинде байдал-биле алырга, колхоз, совхозтарда 322 муң баш хой, өшкү ооллаан азы бүгү төрүүр шээр малдың ам-даа 36 хуузу арткан болуп турар. Хойнуң кышкы азырал-төжөзлинде болгаш ооң ооллаашкынында 5 муң кижи, 1700 хире санманщик ажылдап турар. Бо болза харыысалгалыг болгаш чаагай ажыл-херекти боттандырып турар, ол сорулгаларны чедиишкинниг шиитпирлээринге четчир санныг күш-түр.

Бирги кварталдың түңнелдери-биле алырга, дыка хөй хойжулар социалистиг хүлээлгелерин күүседиринге боттуг хемчеглерни ап, эки көргүзүглерни чедип алган. Оларның чижээнге төрүүр 100 хюнга онаштыр 100—123 хураганнарны камгалап алган «Алдан-Маадыр» совхозта Ооржак Доржу, «Революцияның чалбыыжы» колхозта Иван Сафонов, «Элегес» совхозта Оюн Самбал, Чөөн-Хемчиик районнуң «Октябрьның 30 чылы» колхозта Моңгуш Ыдыш, Тес-Хем районнуң «Чодураа» колхозта Емчур Данзурун, Борис Сырат, Бай-Тайга районнуң «Мурнакчы» колхозта Оолак Хомушкуну болгаш өскелерни-даа хамаарыштырып болур.

Район болгаш ажыл-агый будурузүнде удуртукчулар, мал ажылының тускай эртемниглери хой ажылын чогуур деңнелге чорудуп, хыналданы өй-шаанда боттандырар болгаш хойжу будурүз хамаарышкан ажылынга кызымакчай чоруун улам бедидер болза, бедик көргүзүглерни чедип алыр аргакурлавырлар бар дээрзин үстүнде чижектер бадыткап турар. Ындыг турбуже чамдык районнарның ажыл-агыйларында ылаңгыя чаш малды будруну-биле камгалап, доруктуруп турары четпес.

Бии-Хем, Улуг-Хем, Мөңгүн-Тайга, Бай-Тайга болгаш Өвүр районнарның колхоз, совхозтарында бо чылгы чаш хураганнарның өлүп хораар чоруу көвүдеп турар. Мал ажылының тускай эртемниглериниң болгаш малчыннарның бо талазы-биле харыысалгазын бедидер, чаңгыс-даа хураганны хоратпас дээш олардан негелдени күштелдирер херек.

Час дүжүп, шагның чаагай үези келген болза-даа, ажыл-агыйларның удуртукчулары, тускай эртемниглери болгаш хойжулар хөй малды кыштаглардан чазагларже көжүрерде хынамчалыг белеткелдерни кылып алырын утпаза чогуур. Чер карарып эгелээни-биле кады, малга суггат чедишпестей бээр байдал тургустунуп келген. Колхоз, совхозтарның удуртукчулары, чер-черде партия организациялары мындыг байдалга таваржып келген коданнарны электен чазагларже көжүреринге далашпайн, эгаар-бойдустуң байдалын өөренip көрүп турган, оларга суг чедирилгезин организастаарынче кичээнгейни угландырар херек.

Бо ажылды чедиишкинниг боттандырарыңа бар кудуктарның ажыглалын экижидер, суг сөөртүр машиналары чедишпес ажыл-эгыйларга оларның эзлчеглиг ажылдаарын организастаары чугула. Бо хүннерде республикада бар болуп турар 156 суг сөөртүр машинаның 51-ин өске ажылдарга ажыглап турары шын эвес. Ындыг байдал Өвүр, Таңды, Эрзин, Барыын-Хемчик болгаш өске-даа районнарның колхоз, совхозтарында бар. Бо четпестерни кыска хуусаада эдип алыр хемчеглерни боттандырары негеттинип келген.

Оон аңгыда бо чугула үеде бар кудуктарны Бии-Хем, Эрзин, Чөөн-Хемчик болгаш Өвүр районнарда долузу-биле ажыглавайн турары канчап-даа таарышпас. Оларны ажылдадыр талазы-биле дарый хемчеглерни ап чорудары чугула. Чаш хураганнарлыг коданнарны чазагларже көжүреринiң мурнунда чазагларда кажааларны чаш малга таарымчалыг кылдыр тудуп, септеп белеткеп алыр херек.

Хойжуларның часкы ажыл-ишчи сорулгалары-биле чергелештир оларның кышкы өөредилгезиниң түңнелдерин амгы үеде үндүрери хүннүң чугула айтырыы болу берген. Часкы хову ажылдарының чугула айтырыгларын шиитпирлеп тура, мал ажылының соңгаарлаттынмас сорулгаларынче партия райкомнары, райкүүскомнар, ажыл-агыйларның удуртукчулары кичээнгейни көшкатпас ужурлуг.

ЧАСКЫ ХОВУ АЖЫЛДАРЫ

ШЫК БАЗЫРЫЫШКЫНЫ, ЧЕР АҢДАРЫЛГАЗЫ, СУГГАРЫЛГА

Бо чылын республиканың колхозтары болгаш совхозтары чазын чаштырар культураларны 353,7 муң гектарга тарыыр. Ол хире улуг хемчээлдиг ажылды чорудары-биле четчир санныг техниканы, үрезинни белеткеп, 220 муң гектар черни куруктурып база күзүн аңдарып алган. Амгы үеде механизаторларның сорулгазы болза хову ажылдарын организастыг чорудары болур.

Бо чылын колхозтар болгаш совхозтар хову ажылдарын мурнундагы чылдардан эллээн эрте эгелээннер. Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик болгаш Улуг-Хем районнарның ажыл-агыйлары шык базырыышкынынче апрельдиң эгезинде-ле киришкен. Амгы үеде 150 муң гектар черге шык базырыышкынын чорткан. Ол болза, планның 70 хуузу болуп турар.

Таңды, Бии-Хем, Каа-Хем болгаш Чөөн-Хемчик районнарга шык базырар илиртээшкинни дыка организастыг чорудуп, ол ажылды шолдерниң 55—60 хуузунга эрттирген. Таңды районнуң ажыл-агыйларынга 71,9 муң ганыңа 46 муң газынга, Каа-Хемге 31 муң ганыңа 20 муңунга, Бии-Хемге 12 муң гага, Чөөн-Хемчикке 13 муң гага, Барыын-Хемчикке 7 муң гага черниң шыгын базырган.

Бо хүннерде кол сорулга болза, хорзуннуң шыгын чогуур үезинде базырары болур. Ажыл-агыйлар хорзунде мооңнеттинген шыкты дүрген базырган тудум-на, чаагай дүжүттүг магадылалы тургустунар.

Чаштырыышкын мурнунда хорзуннуң эки болбаазырадыры база часкы чер аңдарылгазы чугула ужур-дузалыг.

Колхозтар болгаш совхозтар чазын 117 муң га черни удур аңдарар планныг турган, 11 муң ганы аңдарган азы планның 10 хуузу күүсеттинген. Часкы аңдарылганы «Өөк», «Тиилелге», «Саян», «Межегей» совхозтар, «Революцияның чалбыыжы», «Кызыл тараачын», «Коммунизмниң херели» колхозтар организастыг чорудун турар. Аңдарылга агрегаттарының хөй нуруузу бедик шынарлыг ажылдап, эллчет нормазын күүседип турар.

Ажыл-агыйлар ам үрезин хораннаашкынын кидин түлүк кылып турар. Сөолгү медээ-биле алырга, республиканга ниитизи-биле 45,8 муң тонна үрезинни хораннаар турган, 35 муң тоннаны хораннаан азы планның 77,7 хуузу болган. Бии-Хем, Каа-Хем болгаш Бай-Тайга районнарның колхозтары, совхозтары бүгү үрезинни хораннаарын доозун турар. Таңдыла «Революцияның чалбыыжы», Каа-Хемде «Тиилелге» колхозтар, «Саян» совхоз үрезинни хораннаан алган.

Бо чылын бугаларга суг келири билек-ле суттатчылар чер суггарарынче киришкеннер. Республиканың колхозтарында болгаш совхозтарында ам 1305 гектар черни суггарган. Ооң 417 газы сиген шолу. Барыын-Хемчик районнуң ажыл-агыйларында 85 кижи суггатка ажылдап, 850 ганы суггарган. Ол районнуң суттатчылары оон-даа хой черни суггарып болур турган. Ынчалза-даа суггарылга системазының Кызыл-Мажалык эргелеля бугаже суг бадырын бербээни-биле «Большевик» колхоз ам-даа суггарылгаже кирбээн. Ынчалган Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозу практиктиг хемчеглерни алыры, суггарылга четкизин суг-биле хандырары эргежок чугула.

Дыка хөй колхозтар болгаш совхозтар хувуларга минералдыг чемнитчидилгелерни төгеринче киришкен. 1000 тонна ажыг аммиак селитразын шолдерде төккен. Тараа культураларының үрезин участоктарынга, хөй чылдыг сигеннер тараан шолдерге болгаш күзүн тараан көк-тараанны чемгерер-биле минералдыг чемнитчидилгелерни төп турар. «Тиилелге» совхоз минералдыг чемнитчидилгелерни самолёт-биле чаштырып, «Саян» болгаш «Өөк», совхозтар машинаалар-биле төктүрүп турар. Республиканда ниитизи-биле 9,5 муң тонна минералдыг чемнитчидилгелерни тараа шолдеринде төккен. Чаштырыышкын мурнунда хорзуннуң болбаазырадыры минералдыг чемнитчидилгелерден аммиак селитразын болган үрезинни чаштырар үеде одурулларга борбаандылаан суперфосфатты төгерде бодамчалыг болур херек.

Часкы чылыг хүннер эгелээри билек-ле дыка хөй ажыл-агыйлар организиктиг чемнитчидилгелерни төгеринче база киришкен. Республика ниитизи-биле 198 муң тонна одекти төгер планныг турган, 45 муң ажыг тоннаны төккен. Чөөн-Хемчик, Эрзин болгаш Барыын-Хемчик районнарның ажыл-агыйлары организиктиг чемнитчидилгени төгерин организастыг чорудун турар. Ынчалза-даа «Өөк», «Россия», «Бүрен», «Найырал» дээн ышкаш ындыг ажыл-агыйлар амдыгзында одек сөөртүлгезин чорутнайн турары четпес.

Чазын эрте чаштырар культураларны тарыыр үе удавас эгелээр. Черниң чылын, эриирин үргүлчү хайгаарап турар херек. Суггур чаашкын эрткен азы хар чагган черлерге хорзуннуң шыгын йинги удаа базырары эргежок чугула.

Часкы хүн — чылды чемгерер. Ынчангаш часкы хову ажылдарын чогуур үезинде, бедик агротехниктиг деңнелге эрттирери — ажыл-агыйларның удуртукчуларының, тускай эртемниглериниң ам бирги хүлээлгези. Партия, совет органнар бо чугула кампаниялыг чорудулгазын доктаамал контрольга алыр ужурлуг.

Таңдыда «Коммунизмниң херели» колхозтуң йинги хову бригадазында трактористи Михаил Миков шык базырып эгелээнинiң баштайгы хүнүнде 60 гектарны илиртээн.

Бо хүннерде М. Миков 1000 ажыг гектарның шыгын базырган.

ЧУРУКТА: Михаил Миковтуң көжүлда машинаазын хынап турары.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

АЖЫЛ КИДИН ТҮЛҮК

Чөөн-Хемчиктиң шолдеринде тракторларның болгаш кожуг машиналарының аян туткан тааланчыг үнү, тараажыларның соруктуг ажылжы хайыккан.

Сесеге, Улуг-Хову, Баян-Дугай, Ак-Даш, Шемя, Хондергей, Чыргакы шолдеринде часкы хову ажылдары калбарган. Районнуң колхозтары болгаш совхозтары бо чылын 24649 га черниң шыгын базырар хүлээлгелиг. Бо хүнге чедир ниитизи-биле 39 агрегат 4600 гектар ажыг черниң шыгын базырган. «Чыраа-Бажы», «Алдан-Маадыр» совхозтарның механизаторлары мурнуку одуругда чорун турар.

Илиртээшкин-биле чергелештир районда шолдерниң часкы суггарылгазы эгелээн.

М. СЕВЕН.

Чагаа—солуннуң даяныр күжү

Апрельдиң эрткен хонуктарында бистиң солуннуң редакциязы үүс-үүс чагааны алган. Чагаа кээри мурнукузундан көвүдеп турар. Хары угда 50—60 чедир чагаа келгилээн хүннер бар. Республиканың үлетпүр будурулгелеринге, колхозтар, совхозтарынга, фермаларга, бригадаларга коммунистиг субботник хүнүнде төлептиг иш дээш ажылчы чоннуң шудургу белеткеп, кылыр чүүлдерин баш удур тодарадып, санап турганын чагааларда хөйү-биле бижээн. Малчыннар турлагларында болган шык базырыышкынынче кирген черлерде хайныышкынныг ажыл-иштиң дугайында өөрүнчүг медээлер ол чагааларда база-ла хөй болган.

Редакцияга эрткен кварталда келген 1740 ажыг чагааның хөй кезии солунга парлаттынган. Тоску беш чылдың өйнги чылының планныг сорулгаларын күүседир дээш чоннуң маадырлыг ажылжириң база ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл оюн толептиг үткүүр дээш партия, профовилел, комсомол, хойнинти организацияларының кылын турар ажылдарының талазы-биле делгеренгей материалдарны авторлар хөйү чорткан.

Чоннуң ажылдаарынга, чурттаарынга шаптыктыг четпестерни илереткен шүүгүмчүлелдиг үүлдер кварталда келген чагааларның аразында база бар. Ооң 45-жи солун арынга парлаттынган. Черче партия, совет органнар хемчет алыр кылдыр шүүгүмчүлелдиг 34 чагааны хамаарышкан черлерже чорткан. «Шынның» ол материалдарының изи-биле четпестерни чайлатканын дыңнадын турар 25 харыыны редакция алган. Ооң алгаш көөрге, чамдык партия, совет органнар солун арынга үүнен болгаш редакциядан истелгеже чорткан шүүгүмчүлелдиг материалдарның изи-биле өй-шаанда хыналда кылбайн, айыткан четпестерни дарыы эдеринче далашпайн, ала-чайгаарладып турар-дыр.

Эрткен кварталда республиканың чамдык колхозтар, совхозтарының төптеринде болгаш үлетпүр будурүлгелеринде, өөредилге черлеринде, «Шын» солуннуң ажылчы болгаш көдээ корреспондентилериниң болуктери (постулары) немей тургустунган. Ажыл-агый, өөредилге, эртем билиг дээш чүткүлдүг, сагыш чованчыр, идепкейлиг хөй-ниитичи эштер үк постуларның удуртукчулары болган. Ылаңгыя бижекчилериниң ындыг постулары Таңды районнуң ажыл-агыйларының төп суурларында, Эрзин, Улут-Хем, Чөөн-Хемчик, Бай-Тайга болгаш өске-даа районнарның чамдык ажыл-агыйларында тургустунгулаан.

Чер-черде ол постулар солуннуң даяныр бир кол күжү болур. Чаа квартал-биле, часкы хайныышкынныг иш-биле солуннуң чер-черде үүс-үүс бижекчилери-биле кады постуларның кежигүнери хүнүң чугула айтырыгларын көдүрген материалдарны редакцияже чорудун, харыызаанны улам күштелдирери негеттинип турар.

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң ажылдан кылганы, беш чылдың планныг сорулгаларын хуусаа бетинде күүседир, ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чылының байырлалын толептиг үткүүр дээш совет кижилериниң шудургу ажылжынын, оларның амыдыралчурттаалгазының, өөредилге, дыштанылгазының дугайында айтырыгларны солун арынарыңа чырыдар улуг сорулга бистиң мурнувуста салдынган. Коммунистиг тургузуушкуннуң чаа-чаа чедиишкиннери дээш массаның чогаадыкчы ажыл-ижинiң дугайын солун арынарыңа чырыдын бижиири хүндүлүг болгаш харыысалгалыг сорулга болур.

Колхозтар чөвүлелиниң хуралы

Кызылга Тываның колхозтар чөвүлелиниң хуралы боон эрткен. Республиканың Көдээ ажыл-агый министерствозунга боон эрткен ол хуралга көдээ ажыл-агый министри Т. Т. Лаасол «1971 чылда болгаш 1972 чылдың бирги кварталында колхозтарның ажыл-агыйжы, саң-хөө ажыл-чорудулгазының болгаш СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлеринге холбаштыр колхоз будурулгезин улам хөгжүдер талазы-биле сорулгалар дугайында» илеткел кылган.

Тываның көдээ ажыл-агый министрiниң капитал будут талазы-биле оралакчызы эш П. И. Видяков «Малчыннарны чурттакчылыг черлерге доктаамал чурттаарынче шилчидер дугайында» илеткел кылган.

Көдээ ажыл-агый эргелелериниң начальниктери болгаш чөвүлелдиң хуралынга олурушкан колхозтар удуртукчулары чугаалашкан айтырыг талазы-биле санал-оналын берген.

Колхозтар чөвүлелиниң хуралынга ажыл-агыйларның ажылында чамдык четпестерни шүүгүмчүлекчи ёзу-биле илереткеш, оларны чайладырының аргаларын айыткан. Ол ышкаш колхозтар чөвүлелиниң 1972 чылда ажыл планын бадылаан.

(Бистиң корр.).

СОВЕТ ТӨЛЭЭЛЕР БОННЧЕ ЧОРУПКАН

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, Каттышкан комиссияның совет талазының даргазы В. Н. Новиков башталдыр совет төлээлер ССРЭ-ниң болгаш ГФР-ниң аразында эртем-техниктиг база экономиктиг кады-ажылдажылга талазы-биле Каттышкан комиссияның бирги сессиязының ажылынга корөвири-биле апрель 18-те Москвадан Боннче чорупкан.

Экономиктиг кады ажылдажылганы хөгжүдери-биле Каттышкан комиссияны турузар дугайында принципиалдыг дуурахулга 1971 чылдың сентябрьда Крымга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң ГФР-ниң канцлери В. Брандт-биле ужуражыышкынының үезинде чедип алдынганы билдингир болгай.

Комиссия ийи чурттуң аразынга экономиктиг болгаш эртем-техниктиг адырлар талазы-биле харылзааларны идепкейжидериниң аргаларын үргүлчү өөренип көөру-биле ажылдаар. Ындыг идепкейжидилгеге дузалаар сапалдарны ол ажылдан кылыр.

Комиссияның бирги сессиязы апрель 19-та Боннга болган.

(СЭТА).

ТЕС-ХЕМ ТАРЫЛГАГА БЕЛЕН ЭВЕС

Бо айның бирги он хонуунуң тоңчүзүнде Тес-Хем районда часкы тарылгага белеткелди тускай комиссия хынаан. Ацаа республиканың база тус черниң тускай эртемниглери киришкен. Хыналдадан үндүрген түңнел өөрүнчүг эвес. Час бодунуң эргезинче киргеп, республиканың хой-хой ажыл-агыйлары часкы хову ажылдарын түлүктеди берген. А мында кандыгыл? Районнуң девискээринде час орайтап турар-ла харын: ховуларда хар хевээр, чер ам-даа доң. Ынчалза-даа өйү келгенде чүү боор, саныг хонуктар иштинде хову ажылдарын этелеп болур аргалар бар апаар. Агаар-бойдустуң хүнде байдалын көрүп алгаш, шолээн орар ужур турбас. Ынчалза-даа ындыг чорук барын фактылар хереченлеп турар. Ажылдан киринтеринге 70 трактор белен, ам-даа чээрби трактор септелгеде болгаш оскезинге техниктиг ажаалга херек.

«Ак-Эрик» колхозтуң ам-даа септээр 8 трактору бар. Оларның чамдызын каш-каш айлар дургузуунда септээн, «хоочураан», хову ажылдарынче карери безин чигиничиг. Янзы-бүрү корпустарлыг 15 аңдазының чүгле 7-зин колхозтуң механизаторлары септеп алган. Бир эвес колхоз часкы тарылга шолдерин оске ажыл-агыйлардан дора белеткээнин, ооң ужурунда бүгү тарылга шолунуң 88 хуузун удур аңдарарын сагындырар болуувусса, техника септелгезин мынчаар орайтатканыны шыңгыылы-биле буруу шавар апаар. Белен дээш тургускулап каан 8 сеялканың шупту зунда чедир кылдынмаан чүүлдер барын комиссия илереткенин, кыыр-чаар материалдар чедир соөртүмээнин, чаңгыс чылдыг сигеннер, кукуруза болгаш картофель үрезинни ам-даа белен эвезин, механизатор кадрларны, ылаңгыя суттатчыларны ам-даа четчелевээнин ап көөрге, «Ак-Эрик» колхоз часкы хову ажылдарынга белен эвес. Эрткен чылын база-ла шак мындыг багай белеткелдиг түңнелиниде, часкы хову ажылдары үзамдыгын, ооң уламыдан ковчуг чавыс дүжүттү алганындан тодаргай түңнелдерни колхоз баштаар чери (даргазы эш У. Эренцей, кол агроному К. Ооржак, кол инженери В. Айыжы) үндүрбээнин бо үениң байдалы көргүзүп турар-дыр.

А «Чодураа» колхозта, «Тес-Хем» совхозта хову турлаглары белен эвес. «Чодураа» колхозтуң Сайгында хову турлаанда чурталга өрээлдеринде печкаларны чаа кылып турар. Чунар-бажыңы чок. Ол хереглелге ажыглаары-биле дерип кылыр дээн эрги бажың аңаа турбушаан. Үстүнде айытқан ажыл-агыйларда техника септелгези, үүрмек четпестерни чайладыры ам-даа дюзулбаан, үрезинни чамдызы чогуур кондициязынга четпес, а кукуруза, чаңгыс чылдыг сигеннер үрезинни шуут чок.

Чемнитчидилгеге 5 муң тонна одекти районнуң ажыл-агыйлары ажыглаарын планнап турган, а херек кырында оон бештиң бир хуузу тарылга шолдеринде чедиртинген. Минералдыг чемнитчидилге база четчири-биле сөөртүүмээн. Үрезин хораннаашкынын чорутнайн турар.

Бо бүгү чүүлдер чүге чедирип болурун даан бодаан херек чок. Дүжүттүң хемчээли кудулаар. А ол дээрге чедирип алдынмас хой-хой тонна тараа, мал чеми, халас баар муң-муң рубль болгай. Район ындыг когаралга мурнунда бо-ла таваржып келген.

Часкы кампанияга белеткел бо хире багай чорун турарын билип тура-ла, райкүүскомнуң көдээ ажыл-агый эргелели (начальниги эш С. Текеев), ооң тускай эртемниглери ыңгыы принципиалдыг негелде чок, четпестерни эдер хемчеглерни албайн келгенин шүүгүмчүлевес арга чок. Районнуң удуртур органнары белеткелди доктаамал контрольга албаан.

Хыналда комиссиязы районнуң ажыл-агыйлары часкы хову ажылдарына белен эвес деп түңнелди үндүргеи. Ажыл-агыйларның удуртукчулары, тускай эртемниглери, бригадирлери олурушкан хуралга бүгү четпестерни кыска хуусаада эдерин айыткан.

А. ЛЕМБРЕЛЬ,
«Шынның» корр.

Киленцнээшкин-биле буруу шапкан

Чурттуң хоорайларында митингилер эртип, оларның киржикчилери АКШ-тың Вьетнамда агрессиязын киленцнээшкин-биле буруу шаап турар. Вьетнам Демократтыг Республиканың девискээринче чаа халдаашкыннар, Хайфон шорту болган Ханойнуң чоогун бомбалап, бооланы киленцнээшкиниң чалгыын хайыктырып үндүрген.

ЛЕНИНГРАД. (СЭТА). Ленинград университединге болган хой кижи олурушкан митингиниң киржикчилери америк дайынзырактарының кемниг үүлгедиглерин шиитпирлиг буруу шапкан.

Философия эртемериниң доктору М. Я. Корнеев, экономика факультединиң доцентизи Н. А. Архипов, студент Сергей Силантьев ВДР-ниң девискээрин агаардан бомбалаарын калбарткан америк агрессорларының чаа үүлгедишкиннери эң-не араатанызыг, дерзин чорук болур дээрзин боттарының чугааларында демдеглээн.

Индий-Кыдатта дүшкүүрлүг чорукту чидиглендирбишаан, АКШ-тың империалистери тайбың чопга удур кара туразында дерзин аажылалды чорудун, делегей эргелериниң бүгү норма-чижектерин дорамчылап турар деп, университеттиң ректору профессор Н. А. Беляев чугаалаан. Олар Вьетнам талазы-биле Женева дугуржулгаларын калчаалыы-биле тоомча чок көрүп, делегейниң бүгү хой-ниитизинге чөңгөлеп турар-дыр. Совет улустуң сеткил-сагыжынга канчап-даа эптежип болбас бо бужар-чүдек үүлгедиглерни шиитпирлиг чайладыр ужурлуг.

ВДР-ни бомбалаарын доп-дораан соксадырыг негээн резолюцияны удурланыышкын митингаанге чаңгыс үн-биле хүлээп алган.

БЕЛЬЦЫ. (Молдав ССР). (СЭТА). Вьетнамда америк дайынзырактарының чаа араатанызыг үүлгедиглеринге удурланыышкынның митингизи Бельцының локомотив депозунга «Индий-Кыдаттың улустарынга тайбың!» деп лозунг-биле эрткен.

Америк агрессорларының араатанызыг чаа үүлгедиглери бүгү делегейни киленцнеткен деп, слесарь К. А. Комиссаров чугаалаан. Америк үжудукчулар Вьетнамның тайбың чурттакчыларынга олумну чедирип турар. Ынчалза-даа вьетнам улустуң күзел-соруун сый шаап шыдавас! Бистиң кижи бүрүзү Вьетнамның маадырдыг улузунга улут дузаламчыны көргүзүп турар Совет чазактың чайгылыш чок даштыкы политиказының изи-биле деткип турар.

Тепловозтуң машинизи Б. М. Гриба, деповуң комсомол организациязының секретары М. Н. Брума болгаш оскелер-даа АКШ-тың агрессиязын калбартканын шиитпирлиг буруу шапкан.

Хүлээп алган резолюцияны митингиниң киржикчилери Индий-Кыдаттың чурттарындан интервентилериниң бүгү шериглерин үндүрерин, Вьетнам Демократтыг Республиканың девискээрин араатанызыг ёзу-биле бомбалаарын доп-дораан соксадырын америк эрге-чагыргалардан негээн.

ЧОННУҢ КУЛЬТУРЛУГ ДЫШТАНЫЛГАЗЫ

Советтер болгаш амыдырал

Ажылчы чоннарның культура-амыдырал хереглелдерин хандырары чер-чер Советтериниң ажыл-чорудулгазынга онзагай черни эзлеп турар. Ажылчы чоннар ийи дыштанып, беш ажыл хүннүт неделяже шилчээн үеде күш-ажылды организастаарын сайзыраңгайжытышаан, чоннуң культурлуг дыштанылгазын таарымчалыг байдалга эрттиреринче Ак-Довурак хоорай Советиниң күүскому кичээнгейни салып келген.

Амгы үеде бистиң хоорайывыстың чурттакчыларының хостут үеде дыштанып черлери эвээш эвес. Чижээлээрге, бүрүн дерилгелиг стадион чоннуң чыгыр бир кол чери болу берген. Футбол болгаш баскетбол ойнаар, баг кагар шөлдер, боо боолаар, чайганып ойнаар черлер, каток болгаш конькилээр чер ында тургустунган. Эштир бассейнниң тудуун уламчылап турар. Хаак спортунга хандыкшылдыг кижилер хоорайдан 76 км. ыракта Ак-Суг деп черде туристчи базаага күзелдиирбиле баарлар. Хоорайның стадионунга суббота, воскресенье күннеринде кижилер массалыы-биле дыштанып турар. Улуг кижилер хоккей маргылдааларынга хандыкшылдыглар. Школачылар конькилеп ойнаарынга онза ынак. Школачыларның, аныяк оолдар, кыстарның конькиси маргылдаазын бо чылдың март айда эрттирген.

Ак-Довурак хоорхүүскомунуң чанында дыштанып хүн штабы ажылдап, бодунуң хуралын неделя санында эрттирип турар. Ажылчы чоннарның, школачыларның дыштанылгазының талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылып, ажылды организастаар харысалгалыг кижилерни томуйлаар. Штабтың составында профвилел, комсомол организацияларының, спорт ниитилелдериниң болгаш хөй-ниитиниң төлөлекчилери бар. Чоннуң культурлуг дыштанылгазын таарымчалыг байдалга эрттиреринче Ак-Довурак хоорай Советиниң күүскому кичээнгейни салып келген.

Чоннуң культурлуг дыштанылгазынга садыг хандырылгазының улуг ужур-дузалыы билдингир. Сөөлгү ийи чылда садыг черлерге оларны кылып тургузары көрдүнген. Чоокта чаа эрткен коммунистиг субботник хүнүнде бо талазы-биле чамдык ажылдар кылдынган. Чайгы үеде уругларның туристчи походтарын организастаар, хоорайның пионер лагеринге хөй уруглар дыштанып.

Чоннуң культурлуг дыштанылгазының одаглары — культура албан черлериниң ажылын экижидер дээш амдаа улуг күжениишкинни үндүрер апаар. Клубтар, библиотекалар ажылында шиитпирлезе чогуур айтырыглар хөй. Ылаңгыя «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелиниң тудугжулары 600 олуттуг Культура бажыңын Май 1-ге чедир ажыглалга киирер дээрзинге бүзүрелдиг бис. Эрткен субботник хүнүнде ак-довуракчылар Культура бажыңының ишти, даштын аштап арыглаарынга эки киришкен.

Кышкы-даа, чайгы-даа үеде ажылчыннар, албан-ааккылар, хостут үеларинде хоорай даштынче массалыы-биле үнүп турар. Ынчангаш «Тыва даг-дүгү» комбинат болгаш «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелели туристчи болгаш спорт базаларының четкилерин дүрген калбартыры, дериг-херекселлерни тып алыры, чоннуң массалыг дыштанып черлерине, эштир черлер чоогунга ойнаар шөлдерни, садыг майгынары дээн чижектиг түүлдерни тудары чугула.

З. МАНЧЫНА,
Ак-Довурак хоорай Советиниң күүскомунуң даргазы.

(даргазы Л. Черков)

Ак-Довуракты ажылчы чоннарының дыштанылгазын экижидер талазы-биле айтырыгны сессияга чугаалажырыга белеткээн. Хоорай Советиниң культура-амыдырал талазы-биле доктаамал комиссиязының кежигүннери база маңаа киришкен. Чоннуң дыштанып черлеринге барып, ажыл-херектиг байдалы-биле танышып, чамдык четпестерниң барын олар илереткен. Сессия соонда чоннуң дыштанылгазын организастаары улам тодаргай угланыышкынны апаргын. Боттывынгыр уран түүлү катап тургускан болгаш ооң ажылы идепкейжээн. Уругларның спорт школазын бүрүн тургускан. Стадионга прокат пунктузун ажыткан, хөй азар черлерни кылган. Тудугжуларның, ажылчыннарның чуртталга - амыдыралының ты үдээри» чоннуң бир чаагай чаңчылы болгай. Бо байырлалды март айда хоорайга хөглүг, организастыг эрттирген. Хүннээректээн аяс хүн ол байырлал эгелээлектурда, Соок-шрей, Снегурочка, Час олар байырлалдыы-биле шимеп-дерээн машиналарга олурупкаан, хоорайны эргий халыткаш, бүгүдени стадионче чалаан. Стадионга хөгжүм үнү чаңгыланып, ажылчы чоннар ойнап, хөглээн. Танцы, аттракцион болгаш өске-даа оюнларны, ыаг аъш-чемни садарын организастаан. Ол, байырлалды эрттиреринге хоорайның культура ажылдакчылары, активчилер тывынгыр чоруун көргүскен.

Хоорайда культура-албан черлериниң, хөй-ниити организацияларының чоннуң культурлуг дыштанылгазынче угланган ажылының дуржулгазы байын бар чыдар. Бо ажылга партия, комсомол организациялары биче эвес дузаны чедирип келген. Ажылчы чоннарның угаан-бодал хереглелин долузу-биле өөренип көөрү, чоннуң күш-ажылчы болгаш политиктиг идеокейин бедидери хоорайның партия, совет органнарының, хөй-ниитизиниң чугула херээ болур.

Хоорай Советиниң аныяктар ортузунга ажыл талазы-биле доктаамал комиссиязы (даргазы Л. Черков) Ак-Довуракты ажылчы чоннарының дыштанылгазын экижидер талазы-биле айтырыгны сессияга чугаалажырыга белеткээн. Хоорай Советиниң культура-амыдырал талазы-биле доктаамал комиссиязының кежигүннери база маңаа киришкен. Чоннуң дыштанып черлеринге барып, ажыл-херектиг байдалы-биле танышып, чамдык четпестерниң барын олар илереткен. Сессия соонда чоннуң дыштанылгазын организастаары улам тодаргай угланыышкынны апаргын. Боттывынгыр уран түүлү катап тургускан болгаш ооң ажылы идепкейжээн. Уругларның спорт школазын бүрүн тургускан. Стадионга прокат пунктузун ажыткан, хөй азар черлерни кылган. Тудугжуларның, ажылчыннарның чуртталга - амыдыралының байдалын болгаш ниити чуртталга черлеринге культурлуг дыштанылгазының дугайында айтырыгны партком биле хоорхүүскомвуң каттышкан хуралынга чугаалажып көрген. Ниити чуртталга черлеринде четпестерни айтып, ажылчыннарның дыштанылгазын экижидер хемчеглерни ажылдап кылган.

Чоннуң дыштанылгазынга садыг хандырылгазының улуг ужур-дузалыы билдингир. Сөөлгү ийи чылда садыг черлери ажылдың культурازын чоннуң хандырылгазын эдээн экижиткен. Суббота, воскресенье санында кулинария кылыгларының конкурстарын болгаш делгелгелерин столоваялар организастаан турар. Ярмаркаларны каш удаа эрттиргеи.

Спортчу маргылдааларны эрттиреринге, өг-бүле тутган аныяктарны, чаа төрүттүнгеи чаш уругларны байырлалдыыбиле бүрүткээрин, Совет Армияже оолдарны үдээриниң кежээлерин болгаш өске-даа чаагай чаңчылдарны организастаарының эки талазын практика бадыткап турар. Амгы үеде ажылчы чоннарның, школачыларның чайгы дыштанылгазын эрттирер хемчеглерни ажылдан кылып турар. «Таежный» деп пионер лагерин септеп эгелээн. Чуртталга бажыңнарының чанында уругларны шөлдерин белеткээри, чамдык черлерге оларны кылып тургузары көрдүнгеи. Чоокта чаа эрткен коммунистиг субботник хүнүнде бо талазы-биле чамдык ажылдар кылдынган. Чайгы үеде уругларның туристчи походтарын организастаар, хоорайның пионер лагеринге хөй уруглар дыштанып.

Чоннуң культурлуг дыштанылгазының одаглары — культура албан черлериниң ажылын экижидер дээш амдаа улуг күжениишкинни үндүрер апаар. Клубтар, библиотекалар ажылында шиитпирлезе чогуур айтырыглар хөй. Ылаңгыя «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелиниң тудугжулары 600 олуттуг Культура бажыңын Май 1-ге чедир ажыглалга киирер дээрзинге бүзүрелдиг бис. Эрткен субботник хүнүнде ак-довуракчылар Культура бажыңының ишти, даштын аштап арыглаарынга эки киришкен.

Кышкы-даа, чайгы-даа үеде ажылчыннар, албан-ааккылар, хостут үеларинде хоорай даштынче массалыы-биле үнүп турар. Ынчангаш «Тыва даг-дүгү» комбинат болгаш «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелели туристчи болгаш спорт базаларының четкилерин дүрген калбартыры, дериг-херекселлерни тып алыры, чоннуң массалыг дыштанып черлеринге, эштир черлер чоогунга ойнаар шөлдерни, садыг майгынары дээн чижектиг түүлдерни тудары чугула.

З. МАНЧЫНА,
Ак-Довурак хоорай Советиниң күүскомунуң даргазы.

МУРНУУ-ОСЕТИЯ АВТОНОМНУГ ОБЛАСТЫҢ 50 ЧЫЛЫНГА

ССРЭ-ниң улустарының акы-дуңма өг-бүлезинде

Грузин ССР-ниң составында турар Мурнуу-Осетия автономнуг область бодунуң 50 чыл оюн бөгүн байырлап турар.

Совет эрге-чагырганың чылдарының дургузунда бо даглыг край таныттынмас ыылдыр чаартынган. Ооң күш-ажылга ынакшылдыг улузу партияның удуртулгазыбиле үлетпүрде болгаш өдээ ажыл-агыйда, эртемниң болгаш культураның хөгжүлдезинде кайгамчыктыг чедиишкиннерни чедип алган. Область төвү Цхинвалида Мурнуу-Осетияның, Грузияның Эртемнер академиязының төөгү, дыл, литература болгаш экономика эртем-шинчилел институду ажылдап турар, башкы институду национал интеллигенцияның кадрларын белеткеп турар. Шаанда барык бүгү чон бижик билбес чораан черде ам дөрт чурттакчының бирээзи-ле өөренип турар. Областың үлетпүр продукциязы—электровибрация машиналарны, эмаль демир удазыннарны, мебельди, дааранылга кылыгларын болгаш өске-даа хөй чүвени бистиң чуртувустуң хөй-хөй хоорайларынче чорудуп турар.

Өдээ ажыл-агыйда үндезин чаартылгалар болгулаан. Сөөлгү чылдарда суггаттыг чер, сад болгаш виноград ажыы хөгжүп турар. Мурнуу-Осетияның ажылчы чоннарының чедиишкиннерин, Төрээн чуртунуң чаагай чоруунга оларның эрес-маадырлыг күш-ажылын дээди шаңнал-биле демдеглээн — области Ленин орденин тывыскан. Тоску беш чылда даглыг черниң ажыл-ишчилериниң мурнунга чаа чырыткылыг перспективалар ажыттынып турар.

ЧУРУКТА: Мурнуу-Осетия автономнуг областың найысылалы— Цхинвали. Кост Хетагуров аттыг шөлде чуртталга бажыңы.

А. РУХАДЗЕНИҢ фотозу (СЭТА-ның фотохрониказы).

ЧУРУКТА: Цхинвали районуң Дмениси суурунда колхозтуң 95 харлыг хоочун колхозчузу Владимир Николаевич Кабулов төрээн суурунуң төөгүзүнүң дугайын пионерлерге чугаалап тур.

А. РУХАДЗЕНИҢ фотозу (СЭТА-ның фотохрониказы).

Хойжунуң индири

Хоочуннарның салгакчылары кайдал?

Шилгедек дурт-сынныг, бажының дүгү өлериксей бергилээн, даады хүлүмзүрүп чоруур чазык чаңныг кижи «Өөк» совхозтуң сураглыг хойжузу К. Н. Сендажи ол болган. Ооң чоокта чаа бистиң улуг Төрээн чуртувустуң найысылалы Москвага, ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XV съездизиниң делегады болуп чорааны амыдыралында уттундурбас болуушкун болуп арткан.

«Өөк» совхозтуң төвү — Аржаан суурнуң мурнуу чарыында ырак эвесте тей ажылдыр Хошпай деп черде хой фермазынга чеде берген бис. Ында ажыл-агыйның беш кодан хою кыштап турар. Оларның бирээзи Күжүгет Сендажи.

Күжүгет Намчылович төрээн черинге «Аксы-Барлык» колхоз турар үеде-ле хой малдап эгелээн. Ол колхоз «Барлык» совхозка каттыжа бергенде, Сендажилерни күрүнениң күсели-биле дуржулгалыг кижилер чедишпейн турган хой ажылдыг, «Өөк» совхозче көжүрүп эккелген. Ынчан 1959 чыл турган. Оон бээр-ле өөпүң херээжен ээзи Чимит Доспановна-биле кады бир кодан хой хүлээп алганнар. Чимит Доспановна 10 уругнуң иези. Чоокта чаа чазактың чарлыыбиле аңаа Маадыр не деп хүндүлүг атты тывыскан.

Ам бодунуң ажыл-херээниң дугайында чугаалап бээри-биле делегадывыска сөстен берээли.

* * *

Бистиң совхозувус хой ажылдыг, ынчангаш бо ажылга дуржулгалыг, ону билир кижилер кайы хире чугулал дээрзин билип турар мен. Черле малды ажаап өстүреринге, ооң баш санын көвүдедиринге кадр ажылчыннар чүүден үнелиг. Ажаалда, хайгааралы эки болган тудум, хойнуң дүккүрү, эштки-даа, өзүүчели болгаш хорамчага таварышпазыдаа экижиир.

Келген чылывыстан эгелээш-ле чиңге-нарын дүктүг хойлар алган улус бис. Чер базар боду 500-тен 700 чедип тургулады. 600 ажа бээрге төрүүр хой бергедей бээр, оозу кончут чорду. Ылаңгыя хой оолдаашкынының үезинде сакманщиктер бистиң ажылагыйга шуут тывылбас болур улус бис. Ынчангаш мен хуумда бистиң совхозтуң удуртукчуларынга, хөй-ниити организацияларынга мал ажылынче аныяктарны эвилелдээрин саналдап турар мен.

Ажылдап келген чылдарымның эгезинден бээр төрүүр чүс хойдан-на 90-дан өрү хураганны, бир хойдан —3 килограммдан эвээш эвес дүктү кыргып ап келдим. Ылаңгыя сөөлгү чылдарның көргүзүглери эки болган: 1969 чылда 100 хойдан-на 106 хураганны, бир баштан-на 3 килограмм 500 грамм дүктү алдым, 1970 чылда 117 хураганны, 3 килограмм 550 грамм дүктү кыргаан мен. Тоску беш чылдың баштайгы чылы менээ чедишкиннинг болган: 100 хойдан-на 116 хураганны менди доруктурдум, бир хойдан-на ыргаан дүгүм 4 кг 70 грамм четкен. Ол чедишкиннерим дээш совхоз дирекциязы 780 рубльдиң немелде төлевирин 6 хураган-биле кады берип шаңнаан.

Мээң кададымда бо чылын 6-гы төрүүр 426 хой бар. Мооң мурнунда үргүлчү кыжын оолдан турган чүве, ам чазын төрүүр апарган. Ам-даа оолдап эгелевээн. ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чыл болур оюнга уткуштур чыл эгезинде бедиткен социалистиг хүлээлгени бодумга алгаш, бистиң совхозтуң Тарлаг салбырында хойжу эжим Виктор Өвержиктиң чарышче кыйгырган мен.

Чарыш салып алгаш ботботтарын манажып орарын шын эвес деп бодаар мен. Чаржыкчымның хою оолдап доозупкан дец дыңнадым, бичии-ле чайланып алгаш аңаа чедер, съездиге киржип, Москвага четкенимни чугаалап бээр, ооң чедишкиннерин совуургаар деп планнап алган мен.

Чиңге-нарын дүктүг хойларның бедик продуктулуу маргыш чок дээрзинге бүзүредим. Ынчалза-даа хар кылын, соок кыжын тургузу азыраары берге, чаш төлү төрүүнерде кызыл чанагаш болур-дур. Ынчангаш бо хойга онза хайгаарал херек.

Бистиң совхозта бир шиитпирлеттинмээн айтырыг ол болганда, хойга ажылдаар кижилер дугайында айтырыгны база катап онзалап демдеглеп каар бодап тур мен. ВЛКСМ Тыва обкомунуң аныяктарны хой ажылынче кыйгырган эгелээшкининиң чер-черде кайы хире боттанып турары эки билдинмес, көзүлбейн турар. Ол айтырыгның алыс чугулазын, чогуур өй-шаанда көдүртүнгенин дыка чөптүг деп санап турар мен.

К. СЕНДАЖИ,
хойжу.

УЛУГ ДУЗА

Ленин аттыг колхозта 8 чыл школазының 1972—1973 өөредилге чылында хереглээр 1000 кубометр оттулар ыяжын Эрзин районуң Сарыг-Булуң көдээ Советиниң ажылчы чоннары шеф-биле белеткээрин шиитпирлээш, агитквартираларга хуваган. Шефтиң баштайгы түңнели эки болган.

Дыштанып хүннерде ажылчы чон коллективтин-биле арга-зэмнерге барып ажылдап тургаш, 650 кубометр токпакты белеткээш, школага хүлээдип берген. № 1 агитквартирага хамааржып турар чурттакчылар 110 кубометр, № 3 агитквартира — 75, № 2 агитквартира — 100, № 5 агитквартира — 170, № 4 агитквартира — 60 кубометр ыяш белеткээн.

Д. САМДАН.

* * *

Каа-Хем районуң «Тиилелге» колхозунда комсомолчуаныяктар бир хүннүң шевин организастааш, Ильинка эмнелгезинге 34 кубометр оттулар ыяшты белеткээш, херим иштинде тургузуп берген.

Шефти эмнелге пунктузунуң эргелекчизи М. Монгуш боду удуртуп эрттирген. Токпак белеткээринге киришкен комсомолчулардан И. Лакпа, В. Багай-оол, К. Дапыяк, И. Мунзак олар эң идепкейлиг ажылдаан.

К. СРАТ-ООЛ.

* * *

Кара-Булуңда тараа тарыыр 200 гектар черни, 150 гектар сиген шөлүн суггарар 15 километр буганы Улуг-Хем районуң «Х Улуг хурал» колхозунуң 12 кижи составтыг звенозу аштап, септеп турар. Суурда чурттап турар колхозчулар шефтеп, звенога дуза көргүзерин шиитпирлээн.

Звенога шефчилер чеде бергеш, улуг ажылдарны кылып берген. Шеф күжү-биле звено хүнде 1,2 — 1,5 километр буга унун аштап, септеп, кижи бүрүзү ажыл хүнүнде 50 метр черни аштап арыглаар нормады 60—80 метр чедирип турар.

Буга унун аштап, септээр ажыл ам доостур чоокшулаан. Кара-Булуңнуң тараа, сиген шөлдеринче суг ага бээр. Колхозчу ажыл-ишчилерден 20 кижи звенонуң ажылынга дузалажып турар.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

Чагаа парлаттынмаза-даа

Көдээ Советке чугаалашкан

Бо чылдың эгезинде «Шын» солуннуң редакциязынга Чөөн-Хемчик районнуң Чыргакы суурундан чагаа келген. Чыргакы школазының өөреникчилери Эрес-оол Монгуш, Лена Чылбак-оол, Николай Конгар оларның чурум үреп, арагалап турганын болгаш көдээ клубтуң ажылында четпестерни автор бижээн.

Чурум үреп турган өөреникчилериниң херээн көдээ Советтиң күүскомунга көргеи деп, күүскомнуң даргазы О. Кара-Сал редакцияга харыылаан. Клуб ажылынга четпестер турган. Сөөлгү үеде ниити күш-биле клубту көрүштүг кылдыр шимээн. Ында кварталдар аайы-биле концерттерге белеткеннип, чонга удаа-дараа үндүрүп турар.

КИЧЭЭНГЕЙНИ—САН-ХӨӨ ЭКОНОМИКТИГ АЖЫЛЧЕ

Тываның кооператив организацияларының хөй кезии тоску беш чылдың биргизин чедиишкиниг дооскан. Планныг опаалгаларны бүгү кол көргүзүүлер талазы-биле күүсеткен.

Саарылга чарыгдалдары болгаш планда көрдүнмээн чидириглер планга удур элэен кудулаан. Ооң күселн-биле пландан ажыр 183 муң рубльдиң орулгазы киргеи. Ынчангаш чыл бүрүде кооперативтиг 2 миллион рубль хоренгизин садыг бүдүрүлгелериниң капитал тудуунга, оларны чаартырыга болгаш септээринге чарыгдаар, 200 муң ажыг рубльди кадрлар белеткээринге үндүрер арганы ол берип турар. Оон ыцай орулгадан республика бюджединге бир миллион ажыг рубльди киирер арганы база бээр.

Эрзин, Мөңгүн-Тайга, Тожу, Таңды, Каа-Хем, Бии-Хем, Чөөн-Хемчик районлары, Балгазын сельпозу, респотребсоюзтуң бүдүрүлгелери эки түңнелдерлиг ажылдаан.

Кооперацияның улам ыцай хөгжүлдезі хөй акша-хоренгини чыырын болгаш чарыырын негээр. Ооң ужурунда республиканың кооператив организацияларының болгаш бүдүрүлгелериниң мурнунда улуг сорулгалар салдынып турар. Чарыгдалдарны, чидириглерни кызырары, орулгалыг болурун бедидери, боттарының эргилде хоренгизин болгаш күрбанкыда кредиттерин камгалаары, шын чарыгдаары чугула сорулга болур. Тоску беш чылда 18—20 миллион рубльдиң орулгазын киирип алырынга, садыгның бүгү адырларын хөгжүдеринге ооң ужур-дузазы улуг.

Кооператорларның мурнунда шиитпирлээр ужурлуг айтырыглар хөй. Бир чугула сорулга — сан-хөө экономиктиг ажылдарны экижидери болур. Чамдык хереглекчилер ниитилелдеринде ол ажыл багай тургустунган. Бар арганы, курлавырларны долу ажыглавас, ажыл-агыйжы эвес чоруктар бар. Сан-хөөнүң чурумун хажыдар чорук түге чедирип турарыл? Саарылга болгаш бүдүрүлге чарыгдалдарын ажыр чарыыр чоруккa, планнаваан чидириглерге чедирер. Арыг орулга киирер планын күүсетпес, чамдык адырлар карылгалыг болур, өре-самчыгдалдар көвүдээр, барааннар нормадан ажыр артып калыр чоруктарның ужуу-база ында. Бо бүгүнүң түңнелинде сан-хөөнүң байдалы бергедеп, садыгның ажылагыйы чорудулгазынга багай салдарлыг болур.

Тес-Хем, Бай-Тайга, Барыын-Хемчик райполарының, Сүт-Хөлдүң, Чыраа-Бажының ажылчын кооперацияларының, өске-даа коллективтерниң ажылында ындыг четпестер бар. Чижээ, Барыын-Хемчик райпозу эткен чылын садыг ажыл-агый планын күүсетсе-даа сан-хөө экономиктиг ажылды хажыдып, ажылагыйжы эвес болган. Барааннарны контроль чок, шын эвес сөөртүп ап, шын эвес шыгжап, таарыштыр сайгарбаанындан райпода 400 муң рубльдиң бараану нормадан ажыр чыдып турар. Бо байдал райпонуң сан-хөөзүн бергедээшкинге чедиргеи, күрбанкыдан кредит алырда тускай чурумну барымдаалаар ужурга таварышкан. Хандырыкчыларның (базаларның) бараанларының өртээн чогуур хуусаазында эгитпээниден хөй түңнүг хөөнү, күрбанкыга кредит дээш хууну 1970 чылга бодаарга хөйнү төлээн. Бараанларның чидирии, үрелип баксыраар чоруу көвүдээн. Өре-самчыгдалдарның түңү хөй болган. Оларны төледип алганыың деңнели куду. Бо дээрге кооперацияга улуг когарал дээрзи билдингир.

Тес-Хем, Бай-Тайга, Барыын-Хемчик райполарында, Чыраа-Бажының, Сүт-Хөлдүң ажылчын кооперацияларында өре-самчыгдалдар көвүдээн. Олар респотребсоюзтуң ниити бараан саарылгазында чүгле 25 хууну, а дудагдалдар талазы-биле 60 хууну эзлеп турар. Дудагдалдар болганынга хамыктың мурнунда хереглекчилер ниитилелдериниң баштаар черлери буруулуг. Профилактиктиг хемчеглерни четпес чоруткан.

Кадрларны шилиири болгаш кижизидери чогуур деңнелде тургустунмаан. Материал талазы-биле харыысалгалыг ажылдарга таарышпас — арагалаар, ажылынга дудагдалдарны, хажыдымышкыннарны кылып чораан кижилерни хүлээп алыр таварылга эвээш эвес. Олардан негелдеви, контрольду кошкадып, ревизияларны, хыналдаларны ховар чорудуп турар коллективтер бар. Чамдык черлерде таныыылдарның ажылын контрольдап турар. Садыгжылдарның талазындан хөй түңнүг бараанларны чэлиге бергеш, өртээн эгидип ап шыдавайн, дудагдалдар кылып, боттары харыысалга хүлээр ужурга таваржыр чоруктар база эвээш эвес. Райкүүскомнар, хереглекчилер ниитилелдериниң баштаар черлери, көдээ Советтер ол айтырыгларны чогуур кичээнгейге алыр болза эки.

Чыраа-Бажының ажылчын кооперациязы мурнунда дудагдал кылган Х. Кууларны магазин эргелекчиледип каарга катап 5 муң рубльди самчыгдаан. Барыын-Хемчик райпозунуң Бижиктиг-Хая магазинниң эргелекчилери турган В. Хомушку, З. Хертек олар дудагдал кылган турбуже, оларны ажылдан үндүреринге чедир айтырыгны шыңгыы тургузар турган, шын эвес кылган. Хомушкуну Аянгаты суурда магазинге ажылдаар кылдыр шилчиткен, Хертекти ол-ла магазинге хевээр арттырган. Эдээн болганда харыысалга чок садыгжылар хөй түңнүг самчыгдалды баага кылган. Чыраа-Бажының ажылчын кооперациязының автолавказының чолаачы-садыгжызы Д. Ондар улуг дудагдалды болган. Ынчалаалаа ооң ындыг харыысалга чок чоруун чажырын, 600 рубльди төлеткеш, ажылынга арттырган. Кандыг-даа хемчегни аңаа опаавас, негелде, контроль чок чорукту Ондар ажыглаан. Ол— үргүлчү арагалап, автолавкага киргеи акшаны чогуур өйүнде, четче дужаавайн бодунуң кара туразы-биле аажылап турган. Ооң түңнелинде автолавкага бараанар курлавырын 5 муң рубль түңнүг тургузар норманың орнунга 18 муң рубльге четкен. Кооперативтиг хөй түңнүг хоренгизин ол оорлаан. Ындыг янзылыг ботхарыысалга чок, четпес ажылдарның, өре-самчыгдалдарның чижектерин Тес-Хем болгаш өске-даа райполардан көргүзүп болур.

Кооперативтиг хоренгизин самчыгдаар, оорлан төтчеглээр чоруктар-биле демиселге административтиг органнар улуг рольду ойнаар ужурлуг. Таңды, Бии-Хем, Каа-Хем, Тожу, Мөңгүн-Тайга районнарда административтиг органнар дээштиг ажылдан турарындан бо районнарда түңнелдер эки, самчыгдалдар болгаш дудагдалдар эвээш, ийи-чаңгыс ындыг кижилерден негелдеви хөөлү өзугаар тургузуп, чедирген когаралдарны төледип турар. Тес-Хем, Чөөн-Хемчик, Бай-Тайга, Барыын-Хемчик районнарын административтиг органнары бо талазы-биле ажылды четпес чоруткан. Өре-самчыгдалдарның уламындан садыгжылар удаа-дараа халажыр, санаашкыннар, ревизиялар кылыр дээш магазиннер үргүлчү хаалчак турар таварылгалар бар. Мындыг фактылардан чогуур түңнелди үндүрүп, кооперативтиг хоренгизин камгалаарының хереэн чугуур деңнелге тургузары чугула.

Хуучулар болгаш хереглекчилер ниитилелдеринің отчеттуг хуралдары республиканың чер болганынга болуп эрткилээн. Хуралдарның киржикчилери ажылда чедиишкиннерни, четпестерни бүгү талалыг сайгарып, сорулгаларны тодараткан. Кооперативтиг хоренгизин камгалаар ажылларны оперативтиг чорудары — СЭКП-ниң XXIV съездизиниң садыгы хөгжүдер, чоннуң амыдырал хандырылгазын экижидер талазы-биле салган сорулгаларын күүседиринге эргежок чугула салышкын болган турарын чедип алыры чугула

А. СИДОРКИН,
Тыва респотребсоюзтуң баштаар черниң кежигүнү.

Уран-шевер мастер

Кызылда республиканың Хүндүлел самбыразының мурнакчыларының чуруктарын чаа-ла азып каан үеде чүве. Баштай черле ындыг ышкажыгай: аңаа улустуң чыглыры, сонуургаары аажок.

Бир-ле дүште самбыраның чаны-биле эртип ора, хой улус турарга, доктаай дүштүвүс. Саанчылар, хойжулар, тудугжулар, чолаачылар, ажылчынар дээш кымнарны чок дээр. Самбырада кирген мурнакчыларны таныыр-билир кижилер оларның аттарын адагылап, оларга чоргаарланып, чугаалажып турлар.

— Оо, Тана угбай база олур, көрүүлерем — деп, студент хевирлиг, долдур-ла ном-дептер, кылын кыдыраштар суп алган сумкаларлыг ургуларның бирээзи чугаалай-дыр.

— Шынап-ла, але. Дааранып турда, шевери тулган кижи болгай. Бай-Тайгада чок дээш шевер кижи болбас ийикпе — деп, эжиниң чугаазын ургуларның бирээзи деткиди.

Бистиң мурнувуста турганнар чоруй баарга, көрүүсүке, Бай-Тайга районда чоннуң амыдырал хандырылга комбинадының дааранныкчызы Тана Байыр-ооловна Ойдуптуң чуруу бар болду.

Даштындан көөргө, 50 хар чоокшулап олурар хевирлиг, мөге-шыырак мага-боттуг, оожум карактарлыг кижи мендеп улус чүү айтырар ирги дээнзиг-даа көрүп олур.

Тана Байыр-ооловна — дааранныкчы мастер. Ооң бажыңында дааранныр машинаның даажы дыштаныр хүннерде безин намдавас, Мергежилиг-ге ол шак ындыг бердинген болгаш ынак. Шилип алган ажылынга хандыкшыл деп чүве ужар кушка чалгын-биле дөмей-ле. Назынының иштинде дааранып келирге, даарап билбес-ле чүвези чок апаар. Тана Ойдуп хепти быжарының, дааранының курузун дооскан. Улустуң чеченчидин чугаалажыры-биле алырга,* ол холунга «ине, чүскүктүг» төрүттүүнүп келген, алызындан шевер кижилериң бирээзи.

Бай-Тайганың Кызыл-Даг суурга чараш, шевергин даараан хептиг кижини көрзүүгерге-ле, Тана Байыр-ооловнаның дааранхеви-дир диже частырыг чок. Каш чыл мурнуда ол «Мурнакчы» колхозтуң төвү Шуй суурга дааранныр салбырны ажыткан, адаа элээн каш кижини өөредип каан, ол салбыр ажылдавышаан. Кижини алдаржыткан мергежил дугайын чугаалап тура, ону канчап чедип алганын ыыттавас аргажок.

...Ада-чурттуң Улуг дайынының кадыг-дошкун чылдары. Кызыл Шериге белек сөөрткен кызыл коштар вайысылал Кызылче шуужун-ла турган. Ону идепкейлиг арат-тар чедирип турганы чугаажок. Бир-ле катап Таныың адазы Көп-Сөөк сумузунуң кызыл кожун чедирип чораан, хөйлең садып эккелген. Ону быжып, дааранының шеверин аныяк уруг магадаан. Та чүге чүве, мурнунда садыг хевин-даа ол ынчаар сонуургап, магадавайн чораан.

— Авай, көрем, ине бизиниң чоогун, дескизин, кандыг шевер кижи канчаар дааранарга ындыг боор дээр сен?— дээш, сонуургаан айтырыгларын то каан, хөйлеңни аңдара-дүүдере тудуп турган.

— Машина дааранар чүве дээнигай, уруум. Ынчангаш ындыг кончуг нарын — деп, иезин билир-ле шаа-биле тайылбырлаан.

— Машина че? Машина маңнаар чүве дээнигай чоп?

— Чок, дааранныр машина база бар чүве-дир ийин.

— Элдептиин але, демир база кижи дег дааранныштар.

Ынчан ооң иезин сөөлүнде барын уруунуң мастер аңаарын кайын билир. Кижи мергежилиг хенертен, херек чокла черден тывар деп чүве ол-дур ийин.

Сөөлүнде Тана адазының ол хөйлеңни сөккеш, канчаар бышканын хынамчалыг көрүп, солун-биле өттүвдүр ооң майының үлегерлеп алган. Хендирин сөп каапкаш, ине изи-биле катап-катап даарагылап, оозунга кончуг өөрөөн. Өттүнүүчел өөреницел деп чугааның тывылганы кайын таварылга деп. Ооң бээр-ле Таныың кылган ажылы дааранылга аңаарган.

Дөртен чылдарны сөөлзүреди ол Бай-Тайга районзунуң дааранылга мастерскаязынга ажылдап киргеп. Ынчан бараан-сараан ховар үеде, район төвүнүң чурттакчы чонунуң хевин дааранар чаңгыс кижи ол турган. Ооң сөөлүнде Хендагайтыга мастерскаяга ажылдаан. Аңаа турган, харын тускай курсту эрткен.

...Кызыл-Даг суурнуң төп кудумчузунуң чаа талазында өскелерден арай улуг көстүр ийн өрээл бажың бар. Ойдуптарның бажыңы ол. Ынаар кире бээрге, бирги өрээлдің оң талазында улуг стол чанында дааранныр машина турар. Ол бажыңдан үнген-киргеннер ыравас. Чамдыктар мастерге хеп даарадыр, а өскелер Таныың даарап турар хевин көөр, үшкүлер дааранныкчыдан өөренип алыр деп кээрлер.

Бис Тана Байыр-ооловнаның бажыңынга дүүш үеэзинде келген бис. Ханада агитквартираның ажыл планы, а дорүнде өрээлде хоолларда хөйле чуруктар, эмге-сескелиг салдынган эт-херектелдер.

Дааранныкчы сес ургуларның иезин. Тана Байыр-ооловнаның шевер угун ооң ажы-төлүнден Саша дөзээн. Ол чопарданштан чазанырынга мергежээн. Ооң чазаан түүлдерин Москвага Бүгү-эвилел делгелгезинге безин киргилээн. А Тана Ойдуптуң дааранныкчы национал бөрттү болгаш хөйлеңни Москвага болган бир делгелгеге база киргеп, ону делгелгениң медалы-биле шаңнаан.

Кызыл-Даг суурга чораан ол хүннеривисте мастер чүү даарап турарын сонуургаан бис.

— Кадарчы Салчак Бады-Назынның ургуларының хевин даарап тур мен — дээш, ол биске ногаан-шокар пөстен бышкан хөйлеңни көргүстү. Ооң мурнунда Тээлиде ургуларга садының эрделекчизи биле амыдырал хандырылга комбинадының кассириниң жакет, юбкаларын даарап дооскан болду. Тээли суурда дааранныр цех бар-ла болгай. Ынчалза-даа Тээлиниң чурттакчылары безин Кызыл-Даг-га кээп, Тана Байыр-ооловнага хеп даарадып ап турар. Ону чон үнелээринин бир бадыткалы ол-дур.

Тана Ойдуп ону ажылга өөреткен мастери Хандагайтыда дааранныкчы Т. Хандыжааны хүндүлеп, ону башкызы деп санап чоруур. Ооң ачызыбиле Тана ам бешки разрядтың дааранныкчызы апарган. Чоннуң хереглээн хевин даарап бээр, чонга бараан болур деп чүве хүндүлүг болгаш харыысалгалыг. Магазиннерде өөренип хөй. Ынчалза-даа бистиң дыка хөйүвүс үүгле бодунга таарыыр хепти кедиксээр болганда, дааранныкчының ажык-дузазын көре бээр болгай бис. Ол хамаанчок чамдык кижилер хевин үүгле чаңгыс мастерге даарадыр.

— Бажыңывыс баштай кончуг бичии, чаңгыс-ла өрээл турган үүве. Бо суурда дааранныр тускай чер база чок. Ам канчаар, комбинаттан маңаа дааранныр салбырны ажыдар, бажың-на бар болза дээрге, бажыңывысты улгаттыр бир өрээлди немей ыылдырып алганывыс бо-дур ийин, мында-ла дааранып олурар кижи мен. Ажыл чок олурар эвес — деп, Тана Байыр-ооловна чугаалады.

Районнуң сураглыг шевер дааранныкчызы планныг сорулгаларын ай санында ажыр күүседип турар. Чагыглар хөй, ол ылаңгыя малчыннар ургуларлар хевин хөйну чагыыр.

Тана Ойдуптуң Кызыл-Даг-да өөреникчилери ам көвүдээн. Агитквартираны харылап турар болгаш ол ында дааранныр бөлгүмүү башкылап турар. Көдээ Советтиң депутаты болганда, хөй-ниити ажылынга идепкейлиг киржип, суурнуң чурттакчыларының арыг-шевери, билит дээш коскү ажылдарны чоруткулаан. Чоокта чаа агитквартирага Д. Бегзинің «Өөнүктүрүн дугайында тоожу» деп тоожузунга номчулга конференциязын эрттирген. Март сести таварыштыр концертти болгаш аъш-чем делгелгезин база организастаан.

С. ХЕРТЕК.

Республиканың улусчу контроль комитединде

ГАЗ ӨРТЭЭН ШЫН САНААР

Тыва АССР-ниң Улусчу контроль комитеди республиканың Чурттал коммунал ажыл-агый министерствозунуң «Тыва газ» конторазының чурттакчы чонга берип турар газының мөөнцеп садар өртээнің болгаш тарифтериниң негелделерин сагып турарын хынаан көргеш, ону хажыдын турар чамдык фактыларны илередип, ол дугаңында айтырыгны хуралынга чугаалашкан, тускай доктаалды хүлээп алган.

Абакан баазазы-биле 1971 чылдың январь 19-та чарган керээзин ёзугаар «Тыва газ» конторазы 54 муң рубль өртектиг 960 тонна газты эрткен чылын алыр ужурлуг турган. Чогуур прейскурант ёзугаар ооң бир тонназының өртээ 53 рубль болур турбуже, Абакан баазазы ону 74 рубль 03 копеекке доктааткан. Газты савалаар, чүдүрүп, дүжүрер чарыгдалдарны ооң мөөнцеп садар өртээнге киир санаан, ынчангаш ол чарыгдалдарны немелде төлевирге кирбес ужурлуг турбуже, Абакан баазазы ону ынчаар немей санаан, бир тонна газтың өртээн 21 рубль 03 копеек аартаткан болгаш үүгле эрткен чылын ындыг арга-биле 26,1 муң рубльди «Тыва газ» конторазындан тыртып алган.

Бир газ баллонун септээнин, камныг эдилээнин дээш 9 копеек төлөөр негелде бар. Ынчалза-даа «Тыва газ» контора бодунуң ажыглалында бар 38880 баллон дээш ол төлевирге эрткен чылын 3,5 муң рубльди төлөөр ужурлуг турган. Ынчалза-даа Абакан баазазы херек кырында ол төлевирге 11,5 муң рубльди кандыг-даа үндезин чок черге тыртып ап, 8 муң рубльди артыкка төлеп алган.

Газ сөөртүрүнүң чарыгдалдарын санаарының тарифтерин үреп турарының чамдык фактыларын ол хыналда база илереткен. Чижээ, Чурттал-коммунал ажыл-агый министерствозунуң АТБ-зинге газ сөөртүрүнге автотранспорт ажыглааны дээш төлевирни 1,20 коэффицент ёзугаар санаар турбуже, ону 1,35 коэффицент ёзугаар санааш, ол чылдаган-биле АТБ-ге 1,5 муң рубльди артыкка төлеп берген. Газты мөөнцеп садарының өртээн хажытканындан ол автобүдүрүлгеге эрткен чылын «Тыва газ» конторазы ниитизиби-биле 35 муң рубльди артыкка төлеп, боду карылгалыг болган.

Газты сөөртүр автоцистерналарны Абакан-даа баазазынга, «Тыва газ» конторага-даа деңзилевейн келген болгаш чылдың кайы-даа үеэзинде чаңгыс ол-ла хыналда деңзи-биле сапажып чоруп турар. Ооң түңнелинде, автоцистерналар долдур куттунмас таварылгалар илерээн. Хыналда үеэзинде деңзилээн ийи автоцистернага безин 410 кг газ дудаан. Чурттакчы чоннуң газты ажыглап турарын база шыңгыы хынавайн турар.

Ол бүгү хажыдыышкыннарның түңнелинде, чурттакчы чоннуң бир кижизинге онаштыр айда газ чарыгдалы эрткен чылын Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүдөлиниң 1968 чылдың февраль 27-де үндүрген доктаалын ёзугаар 9,2 кг болур турбуже, 15,5 кг четкен ийикпе, 20,5 муң рубль өртектиг 218,2 тонна газты доктааткан нормадан ажыр чарыгдаан. «Тыва газ» контораның эрткен чылын карылгазы ниитизи-биле 117 муң рубль болган.

Доктааткан чурум ёзугаар санажыр өртек болгаш тарифтер негелделерин хажытканы дээш «Тыва газ» контораның чамдык удуртукчу ажылдакчыларынга харыысалга онаган болгаш күрүнеге чедирген когаралды эгидерин доктааткан.

Политөөредилге

ЧЕДИИШКИННИГ ДООЗАР

Коммунистериң марксисчи-ленинчи өөредилгези дээрге, үүгле бодунуң масштабының талазы-биле эвес, үүнүдаа мурнунда бодунуң идей-политиктиг ужур-дузазының талазы-биле улуг херек. Сорулга болза, бо ажылды моонцай улам экижидери, политиктиг өөредилгени коммунизм тургузуушкунунуң тодаргай сорулгалары-биле сыгый холбаары болгаш партияның бүгү кежигүннериниң медерелдиг база идепкейлиг чоруун бедидеринге ооң күштүг салдарлыг болурун чедип алыры болур. Ынчангаш СЭКП-ниң Чөөн-Хемчик райкому бо улуг сорулганы амыдыралга күүседир дээш чамдык хемчеглерни ап чоруткан. Партия организациялары коммунистериң, комсомолчуларның болгаш партия кежигүү эвес активтериң политиктиг өөредилгезинче кичээнгейни күштелдирген.

Эге болгаш марксизм-ленинизмниң үндезиннерин өөренир политшколаларга, теоретиктиг семинарларга өөредилге программазындан дашкаар партияның болгаш чазактың чугула шиитпирлерин, экономиктиг база ажыл-агыйжы айтырыгларны өөренип турар. Ылаңгыя СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң шиитпирлерин. «Социалистиг чарыгты организастаарын улам экижидер дугайында» болгаш «ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылынга белеткел дугайында» партия Төп Комитединиң доктаалдарын партия чырыдыышкынында хаара туттунган кижи бүгүдезин улуг хандыкшыл-биле өөренип турар.

Марксисчи-ленинчи өөредилгени экижидер талазы-биле улуг ажылдарны районнуң чамдык партия организациялары ап чоруткан. Политөөредилгениң кичээлдерин «Большевик» (секретары Т. Д. Хертек), «Чыраа-Бажы» (секретары Г. Ч. Канчыыр-оол, «Сүт-Хөл» (секретары В. Ш. Сат) совхозтарда болгаш «Октябрьның 30 чылы» колхозта партия организациялары организастыг эрттирип турар. Политөөредилгеге хамаарышкан айтырыгларны үстүнде адаанывыс партия комитеттери хуралдарынга каш удаа чугаалажып көргеп.

Политөөредилгениң шынары, ажыктыг болгаш организастыг чоруу пропагандист кадрлардан кол хамааржыр. Хүлээнген ажылынга ак сеткилдиг, кичээлдерни солун, утка-шынарлыг кылдыр эрттирип, көргүзүг материалдарын долу ажыглап турар пропагандистер районда хөй. Оларга марксизм-ленинизмниң үндезиннерин өөренир политшколаларның пропагандистери Оолак Дүлүш, Ондар Халбыш-оол, Алексей Самбуу, Ондар Чаң-оол болгаш өскелерни-даа хамаарыштырын болур. Олар хөй чыл дургузунда берге болгаш харыысалгалыг партийжи даалга — пропагандистиң хүлээлгезин багай эвес күүседип келгеннер. Олар хөй удаа эки ажылы дээш шаңнал-макталды алганнар.

Районда партияның политөөредилгези эки тургустунган-даа болза чамдык черлерде бо талазы-биле ажыл чавыс деңнелде болуп турар. Чаа өөредилге чылы пропагандистериң, дыңнакчыларның баш удур четчелээшкининден кол хамааржыр. Бо ажылды кончуг кошкак тургусканындан Чөөн-Хемчикке эрткен өөредилге чылы организас чок эгелээн. «Партияның XXII съездизи» совхозка политөөредилге кичээлин декабрьда эгелээн, а «Тыва» совхозта комсомолчу-аныяктарның политөөредилгези шуут ажылдаваан.

Теоретиктиг семинарларның ажылы четпес тургустунган. Олар тускай чогаадып кылган программанны ажыглавайн, боттарының күзээни, туралааны темаларны өөренип турар. «Сүт-Хөл», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтарда теоретиктиг семинарларның кичээлдери айда 2—4 катап эртип тураа-даа, дыңнакчыларга солун эвес, эренгей болуп келген. Пропагандистер конференцияларны эрттирбейн, а дыңнакчылардан рефераттарны негевейн турар. Партия райкомунуң ажылдакчыларының политөөредилгениң организастыг талазынче кичээнгейни күштелдиргеш, а кичээлдериң канчаар эртип турарынче сагыш салбайн турары черле четпес.

Бо өөредилге чылы удавас доостур болгай. Ынчангаш политөөредилгениң чылын чедишкинниг дооскаш, чаа өөредилге чылынга белеткелди, четчелээшкинни дарый ап чорудары партия райкомундан негеттинип турар.

Л. БЕДАРЕВА,
СЭКП Тыва обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңының консультантызы.

«Найырал» совхозтуң хойжузу Х. Ч. Суктер ол ажылынга ам он чыл ашкан. Ооң коданында бо чылын төрээн 317 хойнуң 333 хураганы шупту менди.

Ховалыг Чыргаловичиниң ак сеткилдиг күш-ажылын совхозтуң дирекциязы үнелеп көргеш, ону чаңгыс эвес удаа шаңналмакталга киирген.

ЧУРУКТА: Х. Ч. Суктер.

Н. БРЕДИХИННИҢ фотозу.

Делегей бо хүннерде

ВАП ТК-НЫҢ БОЛГАШ ВДР-НИҢ ЧАЗААНЫҢ КЫЙГЫРЫЫ

ХАНОЙ. (СЭТА). Вьетнамның Ажылчы чоннар партиязының Төп Комитеди болгаш ВДР-ниң чазаа Хайфон портту болгаш Ханойнуң чоогун америк ужар үүлдүң бомбалаанынга холбаштыр Каттышкан Штаттарның агрессчи дайынны күштелдирерінге төлептиг ойтур шавыышкынны бээр деп чурттуң чонун болгаш чепсектиг күштерин кыйгырган.

ВАП ТК-ның болгаш ВДР-ниң чазааның кыйгырыында чугаалааны болза; Париж чөвүлел хуралынга америк таланың сагыштыы-биле удурланып турарынга дүүштүрген бо араатанзыг үүлгедиглер Вьетнамның Мурнуу чүгүне агрессчи сорулгаларын чедип алырынга кордал салбышаан, АКШ-тың дайын политиказын биеэги хевээр чорудуп турар дугайын херечилеп турардыр. Каттышкан Штаттар дайынны «вьетнамчыдарының» политиказының бүрүн буурап дүжерин болдурбазын оралдажып, Парижте чугаалажыышкыннарны бодунуң салган негелделерин өзугаар чорударынче ВДР-ни болгаш Мурнуу Вьетнам Республиканың Революстуг түр чазаан албадаары-биле бодунга күштүг туруштарны хандырып алырын күзеп турар-дыр.

Канчаарга-даа дайынны калбартырының базым бүрүзү америк агрессорларың улам аар аштырыышкыннарга чедирер дээрзин кыйгырыгда айыткан. Бистиң чепсектиг күштеривис болгаш чонувус демисежиринге болгаш тиилээринге бүрүн шиитпирлиг-биле бурунгаар эрес-маадырлыг чоруп орар. ВДР-ниң хамаарышпас чоруунга, тускай догунналаашкынынга болгаш айыыл чок чоруунга чедирген когарал дээш агрессорларны ойтур шаварынга Вьетнамның Соңгу үүгүнде чон болгаш чепсектиг күштер бүрүн шиитпирлиг.

Мурнуу чүктү хостаар, социалистиг Соңгу чүктү камгалап алыр болгаш чурттуң тайбың каттыжарының оруулаңгыр хөй. Ынчалза-даа бистиң дыка хөйүвүс үүгле бодунга таарыыр хепти кедиксээр болганда, дааранныкчының ажык-дузазын көре бээр болгай бис. Ол хамаанчок чамдык кижилер хевин үүгле чаңгыс мастерге даарадыр.

— Бажыңывыс баштай кончуг бичии, чаңгыс-ла өрээл турган үүве. Бо суурда дааранныр тускай чер база чок. Ам канчаар, комбинаттан маңаа дааранныр салбырны ажыдар, бажың-на бар болза дээрге, бажыңывысты улгаттыр бир өрээлди немей ыылдырып алганывыс бо-дур ийин, мында-ла дааранып олурар кижи мен. Ажыл чок олурар эвес — деп, Тана Байыр-ооловна чугаалады.

Районнуң сураглыг шевер дааранныкчызы планныг сорулгаларын ай санында ажыр күүседип турар. Чагыглар хөй, ол ылаңгыя малчыннар ургуларлар хевин хөйну чагыыр.

Тана Ойдуптуң Кызыл-Даг-да өөреникчилери ам көвүдээн. Агитквартираны харылап турар болгаш ол ында дааранныр бөлгүмүү башкылап турар. Көдээ Советтиң депутаты болганда, хөй-ниити ажылынга идепкейлиг киржип, суурнуң чурттакчыларының арыг-шевери, билит дээш коскү ажылдарны чоруткулаан. Чоокта чаа агитквартирага Д. Бегзинің «Өөнүктүрүн дугайында тоожу» деп тоожузунга номчулга конференциязын эрттирген. Март сести таварыштыр концертти болгаш аъш-чем делгелгезин база организастаан.

С. ХЕРТЕК.

ЧЕПСЕГЛЕНИИШКИННИ ДҮЖҮРЕР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ КОМИТЕТТЕ

ЖЕНЕВА. (СЭТА). Ядролуг чепсектиң шенелделерин үргүлчүлеп турарынга холбаштыр хөй күрүнелериң сагыш-сыраашкынынга совет тала каттыжып турар. Совет Эвилели чер иштинге-даа база каяа-даа ындыг шенелдерни соксадыры эргежок чугула деп санап, илередириниң болгаш идентификастаарының национал херекселдерин ажыглаарынга үндезилээш чер иштинге ядролуг чепсектиң шенелделерин соксадыр дугайында дугуржулганы чарарынга белен дээрзин ССРЭ-ниң делегациязының баштыңы А. А. Рощин чепсеглениишкинни дүжүрер талазы-биле комитетке медеглээн.

Янзы-бүрү чурттарда, ооң иштинде АКШ-та хөй-хөй бодалдарны болгаш түңнелдерни чугаалааш, совет төлээлекчи ындыг дугуржулганы чарарынга эргежок чугула үндезин бо үеде бар болуп турар деп база катап демдеглээн. Ынчалза-даа ядролуг шенелделерни бүрүн хоруурунга АКШ-тың белен эвес болуп турарын ол чугаалаан. Керээни сагыры дээш контрольдаар черге инспекцияларны ыяапла тургузарын негевишаан, АКШ бо чугула айтырыгны шиитпирлээринге удурлаштыр турар-дыр.

Ядролуг шенелделерни бүрүн хоруур дугайында айтырыг Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXIV съездизиниң документилериндe тайылбырлаттынган болгаш ядролуг чепсекти дүжүреринің совет программазының чардынмас кезээ болуп турар деп, А. А. Рощин демдеглээн. Совет Эвилели ядролуг чепсектиг бүгү чурттарның ындыг чепсээн дүжүрер дээш турган чурттуң хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш демиселге революсчу маадырлыг чорукту көргүзеринче ВАП ТК база ВДР-ниң чазаа вьетнам улусту болгаш ооң Чепсектиг күштерин кыйгырган. Вьетнам улус Индий-Кыдат чартык ортулуктан америк империалистерни сывырып үндүрер дээш Лаостуң болгаш Камбоджаның аны-дуңма улустары-биле демин каттыштырып алган демисежиринге бүрүн шиитпирлиг деп, кыйгырыгда чугаалаан.

ВАП ТК болгаш ВДР-ниң чазаа вьетнам улустуң чөптүг демиселин идепкейлиг деткип турары дээш сеткилсагыжының ханызындан өөрүп четтириишкинни аны-дуңма социалистиг чурттарның коммунистиг болгаш ажылчын партияларынга, чазактарынга болгаш улустарынга, тайбың-че болгаш чөптүг чорукче түткүлдүг чурттарга илергейлээн.

ИРАКТЫҢ КОМПАРТИЯЗЫНЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

БАГДАД. (СЭТА). ССРЭ-ниң болгаш Ирак Республиканың аразында Найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында керээге ат салганынга холбаштыр Иракты Коммунистиг партиязы (ИКП) медеглел парлап үндүрген.

Бо керээге ат салган чорук делегейде баштайгы социалистиг күрүне-биле политиктиг, экономиктиг болгаш культурлуг харылзааларны хөгжүдер дээш ирак улустуң демиселиниң түңнели болган дээрзин медеглелде чугаалаан. ИКП ийн чурттуң аразында Найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында керээниң улуг ужур-дузазын үнелеп, деп эргеге болгаш национал тускай догунналаашкынны бот-боттарының хүндүлеп көөрүне үндезилээш, янзы-бүрү социал системаларлыг хамаарышпас күрүнелериң аразында турар ужурлуг принципиалдыг харылзааларны ол тодарадып турар деп санап турар.

Бүгү делегейниң улустарын болгаш оларның национал хамаарышпас чоруун хүндүткеп турар. Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарның политиказының үндезини болур принциптерни керээ тодаргай болгаш маргыш чок хевир-биле көргүзүп турар деп, медеглелде чугаалаан.

Совет-ирак керээ ийи чурттуң улустарының аразында найыралдыг быжыг харылзааларын баксыдарын ораладжы турар реаксылыг күштериң чимзениишкиннерінге шиитпирлиг харыы болур дээрзин медеглелде демдеглээн. Экономика талазы-биле алырга, керээ Иракты бүрүн хамаарышпас чорукту чедип алырынга таарымчалыг байдалдарны тургузуп, экономиканың болгаш культураның бүгү адырларының талазы-биле ийи чурттуң кады ажылдажырын көрүп турар, ооң ачызында Иракты социал деп-шилгеэнге болгаш хөгжүдезинге чаа байдалдарны тургузуп турар. Мооң-биле холбаштыр ылаңгыя Соңгу Румейлада баштайгы улуг национал нефть тывыш черин Совет Эвилелиниң дузазы-биле ажыглалга киргени кайгамчыктыг болгаш чугула факт болуп турар.

Иракты камгаланыр аргазын быжыглаарының херээнге, империалисчи сиописчи сүүчээлерни үзе шавар дээш, Израильге эжелеткен араб девискээрлерни хостаар болгаш Палестинаның араб улустарының дүрүм ёзугаар эргелерин катап тургузар дээш демиселге Иракты киирер салыышкынын ковудедириниң херээнге керээниң чугула ролюн медеглелде база демдеглээн.

Медеглелиниң түңнелинде ИКП совет-ирак керээге ат салырының херээнге Араб социалистиг чаартылга „партияның (БААС-тың) чугула ролюн бедин-биле үнелеп, Иракта деппилгелиг национал фронтунуң тургустунганы бо керээни амыдыралга чедиишкиниг боттандырарынга эц таарымчалыг байдалдарны тургузуп турар дээрзин демдеглээн.

Үргүлчүлелдиг ажыл соксадыышкынының түңнелинде боттарының негелдезин хандырарын чедип алган шахтёрларның соонда Великобританияның тудугжулары демиселин эгелээннер. Ынчангаш бүгү чуртта англи тудугжуларының митингилери болгаш чыскаалдары эртип, ажыл төлевирин улгаттырарын негеп турар.

ЧУРУКТА: тудугжу ажылчыннарның Лондонга чыскаалы.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

Күш-культураны массалыг болдурар

КАЛУГА. (СЭТА-ның корреспондентизи Н. Александров). СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирин күүседир база күш-ажылга болгаш оран камгалалыгга белеп бол деп чаа комплексти амыдыралга боттандырары-биле холбаштыр РСФСР-ниң күш-культура организацияларының ажылының дугайында айтырыгны Калугада ажыттынган чөвүлел хуралда чугаалажып көрүп турар.

Илеткелчи — Күш-культура болгаш спорт талазы-биле республика комитединиң даргазы В. Алехин беш чылдың баштайгы чылында күш-культуржуларның одуруунга барык бир миллион кижи немешкенин дыцыаткан. Ол ышкаш разрядчы спортчулар болгаш спорт мастерлери база көвүдээн.

ГТО-нуң комплекстизин калбаа-биле пропагандалаарының онза чугулазын хуралдың киржикчилери айтып, ооң нормаларын дужаары-биле хүн бүрүнүң кызымаккай ажылын чорударын демдеглээн.

ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылынга тураскаал кылдыр күш-культура болгаш спорт организацияларының Бүгү-россия көрүлде-конкурузун чарлаан.

Ажылчын аңгының келир үези

Совет Эвилелиниң профессионал-техниктиг училищелеринде өөредилге чылы доостур чоокшулаан. Училищелериниң доозукчулары — бүдүн чартык миллион оолдар болгаш кыстар тускайлаң күш-ажылчы амыдыралын эгелээр.

Ажылчын аңгының чаа немелде күжү кандыг болурул. Оон аргалары болгаш келир үези кандыгы? деп айтырыгларга харылаан бээри-биле Парлалганың медээлер Агентилелиниң корреспондентизи ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң профессионал-техниктиг билиглер талазы-биле күрүне комитединиң даргазының оралакчызы Вадим Саюшевтен дилээн. Оон харыызы бо.

Чурттуң хоорайның, заводтуң экономиктиг, хой-иниги болгаш политиктиг амыдыралынга идепкейлиг киржир дээш оолдар болгаш уругларның профессионалдыг мергежилин бедидериниг ажылчын аңгы онза сонуургалдыг. Олла бүгү аныяк ажылчыннарның белеткелинден кол хамааржыр.

Амгы үеде бисте профессионал-техниктиг билигниң 5500 өөредилге черлери бар. Оолдар, уруглар профтехучилищелерде улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга эжиктыг 900 хире мергежилди чедип ап тутар. (Училищелерге өөренири халыс, профессионал-техникти: өөредилге черлериниң сургуулдары күрүнеңиң долу хандырылгазында турар болгаш кижи бүрүзү чедип алган мергежилиниң аайы-биле ажыл-биле хандырыпар).

Аныяк өскениниң профессионал-техниктиг билиг чедип алыры улам калбарын турарын статистика көргүзүп турар. Бир эвес 1958—1959 чылдарда бистиң училищелеривиске 800 муң хире оолдар, кыстар өөренип турган болза, ам ол сан 2,5 миллион четкен.

Социалистиг бүдүрүлгениң шанкын хогжүлдези бедик мергежилдиг ажылчыннарның доктаамал немежип келирип иеген турар. Эртем-техниктиг революцияның салдарындан ажылчынның күш-ажылында шынар талазы-биле өскерлиишкиннер бар апаргаш, Чижээ, амгы үениң бүдүрүлгезинде ажылдап турар эптекчи азы кац эзилдирикчизи кижи ажылдап турар үеэнинң бөлүк хире хуузун савалга кылырынга, херекселдер хыпаарынга эрттирер, бо дээрге угаан-биле ажылдап турары ол. Эт-херекселдер азы савалга аппаратуразы кылып турарлар база-ла ынчаар ажылдаар апарган. Ажылдың шак ынчалдыг өскерилгелери өөредилгениң хевирлериниг база хамаарылгалыг болур. Профессионал-техниктиг өөредилгениң чаа чадазы ажылчын профессия бээриндеп аңгыда ниити ортумак эртем бээр апаргаш.

Ам профтехучилищелерни доозуп үнүп турарларның билии чүгле бөгүнге эвес, а даартагы хүнге база дүгжүп турарын чедип алырын оралдажыр, келир үениң ажылчыннарын артык билиглиг кылдыр белеткеп турар бис. Бо дугайын сөолгу үеде дыка хой хоорайларга эрттирип турган «Профтехучилищелер сургуулдарының техниктиг чогаадылгазы» деп делгелгелер тода херечилеп коргүскүлээн. Дүүн чаа-ла сургуул турган аныяк ажылчыннарның муң-муң чаартылгалары бүдүрүлгелерде ажыглаттынган. Шаанда болза ол хире чаартылгаларны чүгле техниктер болгаш инженерлер кылып шыдаар турган. Бистиң училищелеривистиң хой кезиивде сургуулларның чогаадыкчы чоруун өөредилгениң бир кол чугула кезээ кылдыр саваа турар. Сургуулларны чогаадыкчы чоруку-биле чоокшулаштырып таныштырары, амгы үениң бүдүрүлгелериниң организациязы болгаш экономиказы-биле таныштырары, эртемниң болгаш техниканың чедишкиннерин билири — профессионалдыг училищелериниң кол сорулгаларының бирээзи.

Өске бир сорулга — ханы биляглиг, совуургаачал, культурлуг кижилерни белеткээри. Келир үениң ажылчыннарынга тускай эртемниглерден аңгыда биологияны, астрономияны, географияны, эстетиканы, уран чүүлдү болгаш ниитилел тургузуунуң дугайында эртемнерни өөредип турар. Чаңгыс сос-биле, чугаалаарга чүгле ак сеткилдиг күүседикчилерни эвес, а чаа амыдыралдың тургузукчуларын, бодунуң чуртунуң эелерин кижизидип турар бис.

Оолдар, кыстар чүгле эртемни чедип алыр эвес, ону херек кырында ажыглаары чугула. Совет аныяктарның ыңдыг аргалары өөренип-даа, ажылдап-даа турда бар. Амгы үеде ССРЭ-де будүрүлге азы тудуг санында-ла школалар, клубтар, техниктиг чогаадылганың бөлүмнери ажылдап турар.

Аныяктарның эртем-техникага хаңдыкшылдыы кончуг. Улус ажыл-агыйынга чүгле эрткен чылын безин оолдар, уругларның кирген чаартыкчы сапаларын будүрүлгеге ажыглаанындан хой муң акшаны кампап алган. Ол кампап алган хөреңгинин бир кезии аныяктарның профессионалдыг белеткелин экижидеринге баар.

Профтехучилищелериниң доозукчуларының дугайында чугаалап тура, оларның оон ынай өөреними, дээди билиг чедип алыр аргалары бүрүн бар деп чүвени демдеглевейн барын болбас. Дыка хой заводтарның болгаш тудугларның чанында дээди болгаш ортумак өөредилге черлериниң салбырлары бар, оларны ажылдап турар аныяктар өөренирин дээш тускай ажыткылап каапы ол. Өөренип турар ажылчыннар немелде чиигелдерни база алыр. Оларга төлевирлиг немелде шолээни бээр.

Профтехучилищелериниң амгы доозукчулары ажылчын разрядтар тывыскан аттестаттарны алгаш, чүгле амыхуузунда амыдыралды чедишкиниг эгелеп киргеш, чүгле ажылчын аңгыга төлептиг немелде күш болур эвес, а боттарының билиин моон соңгаар-даа байыдар деп чүвеге бүзүрээр бис.

(ПМА).

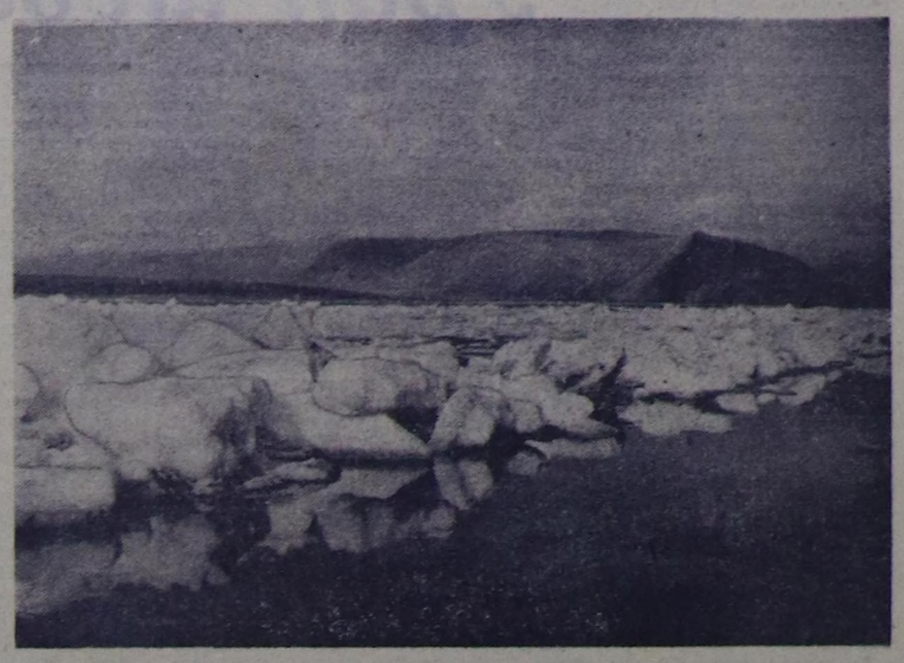

«Дош бадып турда» деп С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотоэтюду.

Лилия Хайдып Кызылда «Детский мир» магазинниң мурнакчы садыгжыларының биргээзи. Ай санында бараан саарылгазының планын ол 104—105 хуу күүседип келген. Аныяк садыгжы чонга эзлдек чоруун көргүзүп, садып алыкчыларга тааржыр барааннарны күзелдии-биле сүмелеп, оларны культурлуг хандырып турар.

Март айда «Кызыл-садыгның» садыгжыларының арызынга болган «Эң эки садыгжы» деп ат дээш чарышка Лилия Хайдып бирги черни алган.

ЧУРУКТА: Л. Б. Хайдып.

А. МОНГУШТУҢ фотозу.

Мөгениң чедишкини

Аныяк треперлер бодунуң өөренникчилериин хүрежири-биле хевисче үдээш, оон карак салбайн, кичээнгейлиг көрүп олурар. Мөгези чедимчелиг эки чараш арга кылган болза, «Эрхей! Эйир»—деп мактаар.

«Эйир!» Чүгле чаңгыс сес. А оон артында ол чүү херечилеп турар деп? Шаг-шивек чок, чилчик үстүр, товмес-батпас белеткелдериниң түңнелинде, хүрештиң чажыттарын билген өөренникчизи, маргылдаа хевизинге хүрежип эгелей бергениниг өөрүүрү ол бе? Өөренникчизин хей-аът киирип, ам-даа кызып хүрежиринче деткээни-даа чадавас. Шынап-ла хостуг хүрешке ССРЭ-ниң спорт мастери Ондар Өргелээрниң башкы институдунга өөренип турган белеткээн мөгелери республикага шылгаран, аона маргылдааларынга чедишкиниг хүрежип турарлар.

Бөгүн ол тренерниң дугайында эвес, а оон белеткээн «эйирлериниң» бирээзи. Эмей-оол Очур-оолович Оржакты помчукчу-биле таныштыраал.

Сес классты Алдан-Маадыр школазынга чедишкиниг дооскаш, аныяк оол Ак-Довурактың улуг тудуун тутчуру-биле хапкан. Аная комсомолчу-аныяктар бригадазынга ажылдап турган, ол коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп бедик атты чедип алган.

Чажырган канчаар, чажыңдан тура-ла орлан-шоваа, школачы чылдарында хол, бут бөмбүү, баскетбол, кыжын хоккей болган оон-даа өске янзы-бүрү оюнларны ойнап эгелеп-даа, оон чүрээн-тудунку дег ыңдыг спорт таварлашпаан. Созунмардан хостуг хүрештиң өзүп сайзыраан, оон спортчу ат-алдарын республикадан дашкаар болган маргылдааларга каш удаа чедишкиниг камгалап келген.

...Салават хоорай. 1971 чылдың декабрь 18. Башкир чонунуң национал маадыры Салават Юлаевке турааскааткан Бүгү-эвилелдиң хостуг хүрешке маргылдаазының соолгу хүнү ол. Чиик (52 кг) деңзилиг мөгелерден дөрт мөге арткан. Оларның бирээзи Эмей-оол. Бо удаада ол Воронеж чурттуг спорт мастери-биле хүрежир. Бир эвес ону октап алыр болза, спорт мастериниң нормазын ажыр күүсеткени ол болур. Ыяаш-ла бөгүн, чүге дээрге бир талада оон торуттунган хүнү 25 харлаары, бо хүнде спорт мастериниң нормазын күүседип алырга ийи дакпыр байырлал, өөрүнчүг болбазы аргажок. Шинтирлиг хүрешдаа эгелээн. Эмей-оол дегээ суккаш кайы-даа талаже аңдарарынга ынак моге. Хевиске үнүп келгеш, хүрештиң эгелинден эгелээш-ле мастерге чай алыңдырбайн, бодунуң ынак аргазын, эптиг тудужун алгаш октады-ла. Мастер берге байдалдан арай деп үндү. Хевистиң ортузунга катап кээп сегиржип алдылар. Эмей-оол база-ла дегээни суккаш аңдарды. Бо удаа Воронежтиң мастери берге байдалдан үнүп чадашкаш, арыг типлеттирер ужурга таварышкан. Эжиис типлеттеге өөрээш барык девир чыгыы биске халып келди.

— Спорттуң кандыг-даа хевиринге, оон чажыттарын өөренип, аңаа мергежирде улуг кыымак, чүткүл херек. Бодунуң чедер четпестерин үргүлчү истеп тыл, оларны чайладып, эки чүвени улам сайзырадып, шиңгээдип ап чорууру чугула. Мээң типлеттем чүгле мээңни эвес, а мээң треперлериниң, эш-өөрүмнүң база улуг чедишкини деп саная, оларга улуг четтиргевиимни илередир апаар мен. Аныяк өзүп олурар мөгелерге кыымак, хевис кырынга моогаңылаг билбес, хүрештиң тактиказын, техниказын эки шиңгээдип, спорт мастери деп бедик хүндүлүг атты чедип алырын күүзүр мен.

Н. МУМБА.

Дифтерия болгаш оон профилактиказы

Шаанда дифтериядан хей-хей кижилер өлүп чораан. Амгы үеде совет медицинаның чедишкиннериниң ачылында дифтерияны тывылдырар микроб-шагда-ла билдинг берген, баш удур камгалал тарыышкынны калбаа-биле кылып, сыкыртыр эмнерни чедишкиниг ажыглап турар. Бистиң республикага бо аарыгга удур демиселди чорударда эмчилер-биле чонвуң сырый харылаалыг болуру чугула.

Уругларның халдавырлыг аарыглары болур дифтерияга, коклюшка, столбнякка удур тарыышкынны хары угда чаңгыс эм-биле (вакцина) кылып турар. Ону чорударда баштай 5—6 айлыг уругларга камгалал тарыышкынны 30—40 хонук аралаштыр үш катап кылыр. Оон соонда уругның организминиң аарыгга удурланыр иммунитедин улам быжыглаар сорулга-биле ол 1,5—2 болгаш 6 харлыг турда тарыышкынны бир-бир катап лагыываар, а уруг 11 харлыг турда эң соолгу тарыышкынны чүгле дифтерия биле столбнякка удур чорудар. Тарыышкыннарны мичаар кылганының түңнелинде бүгү азы иштинде дифтерияга удурланыр шыдаар байдал оон организминиге тургустунар. Вакцина тарыышкынының хуусаазын шыңгыы сагыыры чугула. Чүге дээрге тарыышкын соонда чогуур үе эртерге-организмниң аарыгга удурланыр иммунитединиң күжү кошкай бээр.

Баш удур камгалал тарыышкынны кылырда уруглың байдалын хайгааараар херек. Чүгле каң кадык уруглар ону чииги-биле эрттирер. Аарыг, аргап болгаш кошкак, раахиттен аараан уругларның организминиге дифтерияга удур шыдамыкчай байдалдың тургустунары кадык уруглар-ныынга бодаарга дора болур. Тарыышкынларны үстүде айыткан хуусааларда кылбайн, ону чаңгыс азы ийи удаа кылыры-биле кызыгаарланыр чорук багай дээрзин билее чогуур. Тарыышкынны четче кылбаан таварылгада организмниң дифтерия микровунга удурланыр аргалыы хары-на кошкаар. Бир азы ийиле удаа тарыышкын кылдыртканда уруглар шуут тарытпаан уруглларга бодаарга хары-даа 2—4 катап хой аарын, дифтерияны кончуг аар байдалга эрттирер.

Аарыгны эрте, шын тодарадыры улуг ужур-дузалыг. Ада-иелер боттарының уруглары бо дарыгны чиик эрттирип турар үеде «антина-дыр, ажырбас оң» дээш эскербес таварылгалар эвээш эвес. Дифтериядан чииги-биле аараан уруг ону бут кырынга маанаан эрттирер, а оон соонда аарыг берге-деп кедерей берип болур. Оон ангыда аарыг уруг дифтерияны үр үе иштинде өске өөрүнге тарадып болур.

Дифтерияның микробтары кончуг быыкыг. Олар аарыг уругның туткан номнарынга, ойпаарактарынга, чоттупар аржыылыга үр үеде чыпшынар, кончуг соокка безин ол шыдамыккай. Ынчангаш дифтериядан аараан уруг бар бажыңны дезинфексилээри чугула. Аарыг уругта чоокшулаан бүгү бичии уруглары лабораториядга эмчи шинчилгезин болгаш чеди хонуктуң эмчи хайгааралын эртпээнде яслиже, садикче, школаже чорудун болбас.

Дифтерияның ангина ышкаш чиик эртери азы үр үеде думчук суу төктүр байдалга эртери эң-не айыылдыг. Чүге дизе, ынчаар аараан уруглар дифтерияны эш-өөрүнге тарадып болур. Даштындан коорге кадык ышкаш, ынчалза-даа дифтерияның палочкаларын организминиңен ылгап үндүрүп чоруур аарыг уруглар оон-даа айыылдыг. Ыңдыг уруглары тодарадыры-биле бичии уруглар-ны яслилерге, садиктерге хүлээп алыр мурнунда оларның думчуунган болгаш өгүнден ол түүлүг алгаш, лабораториядга хынаар.

Дифтерияның микробтары уругның организминиге киргеш күштүг хоран токсинни ылган үндүрер, ол хоран уругның өгүнге, ак өөжүнге, думчуунга, караанга, кежиге тараар болгаш дамырларга, чүрекке, нерв системазынга, бүүрекке болгаш өске-даа органнарга халдаар.

Бо аарыгның эң-не удаа-даараа таварыжыр хевири —дифтерияның өкке тыптыры болур. Аарыг халдаан соонда 2—7 хонгаанда (аарыгның биллинмес үезин) уругның өгү кызып, ак-бора өөнүг шырыңма тывылгаш, хүн келген тудум чоорту улгадыр. Ынчангаш дифтериядга удур сыворотка-биле эмнээшкиниң кайы хире дээштиг, чедишкиниг болуру ылаңгыя аар аараан уругну чыттырып эмнээриниң хуусаазындан хамаарлыр. Эмнээшкиниң эрте эгелээн тудум, оон дээштиг дүрген болур.

Дифтерияны эмнээрде сыворотка-биле эмнээриндеп аңгыда витаминнерни эмчи аңаа бээр, дамырларже глюкозаны, гормоннарны болгаш өске-даа эмнерни сыкыртыр. Бүгү-ле таварылгада дифтериядан аараан уругну эмнелгеге чыттырар болгаш чүгле эмчи шын эмнеп, сегилип болур.

Дифтерияны узуткаары чугула. Ону чедип алыр сорулга-биле бүгү уругларга профилактиктиг камгалал тарыышкынны кылыр, аарыг уруглары эмчиге чогуур өйүнде-чедирер, лабораторияларга эмчи шинчилгезин болгаш эмчиниң хайгааралын идепкейлиг чорудар, ангинадан аараан уруглары эмчиге хынадыр болгаш бо талаазы-биле серемчилелдиг болуру чугула.

Дифтерияны тиилээри — медицина ажылдакчыларының, ада-иелериниң, бүгүдениң күжениишкинин каттыштырар ниити хөрээ болур.

Ю. АНТОНОВ,
республиканың санитар-чырыдыышкын бажыңының кол эмчизи.

«ПРАВДА» СОЛУННУҢ ШАҢНАЛЫ ДЭЭШ

«Правда» солуннуң шаңналы дээш Бүгү-эвилелдиг чиик атлетика талазы-биле кроозунуң түңнел маргылдаазы апрель 23-те Кишинев хоорайда болур. Маргылдааны солуннуң бирги номери үнгениниңен бээр 60 чыл оюнга болгаш ССРЭ-ниң тургустушаныныың 50 чылынга турааскааткан. Аңаа киржири-биле Тыва АССР-ниң спортчулары дүүн ужудун чорупкан.

Команданың составында республиканың эң шыырак спортчулары киргеп. Оларның арызында Улуг-Хем районнуң «Күш-ажылдың хостуг» совхозунуң ажылчыны А. Чуруто, Кызылда № 11 школаның өөренникчизи В. Шамов, найысылалдың № 2, 3 школаларының күш-культура башкылары Г. Тимошенко, Л. Филимонова, башкы училищениң сургуулу Г. Трубнинва болгаш өскелер-даа бар.

Тываның спортчулары бо улуг маргылдаага ийи удаа киржип турары бо.

М. БИЧЕ-ООЛ,
команданың тренери.

Шилиндектер илереттинген

«Спартак» эки тура спорт иштилелиниң баскетбол талазы-биле бирги чери дээш республика маргылдаазы Кызылга болуп эрткен. Аная эр улустуң, хөрээженнериниң дөрт-дөрт командазы киришкен.

Үш хүн үргүлчүлээн спортчу демиселдиг түңнелинде шилиндектер шылгаран үнген. Эр улустан Кызылдың педагогика институдунуң оолары тиилекчи болган. Кызылдың эмчилери ийиги, политехникумнуң сургуулдары үшкү черни алгылаан.

Хөрээженнерден Кызылдың эмчилер командазы тергиндээн. Аныяктарның спорт школазының баскетболистери ийиги, педагогика институдунуң кыстары үшкү черни эелээн.

Бирги черни алган командаларга «Спартак» эки тура спорт иштилелиниң шилчиир кубогун, вымпелди, бирги черге-ниң дипломун тывыскан.

Х. ШОЖАЛ,
«Спартак» эки тура спорт иштилелиниң инструктору.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АПРЕЛЬ 20-ДЕ
МОСКВАДАН

18.00 — Медээлер. 18.15 — **Футбол талазы-биле делегей ужуражылгазы. ССРЭ-ниң чыынды командазы — Перуның чыынды командазы.** 2-ги кезээ. Киевтен дамчыдылга (бижидилге). 19.00 — **«Оон орнунга меня боола».** Уран-чечен фильм.

КЫЗЫЛДАН

20.15 — Телемедээлер (орус дылга). 20.30—«До-ре-ми». Документалдыг фильм. 20.40—Телемедээлер (тыва дылга). 20.55—Чарлаллар, рекламалар.

МОСКВАДАН

21.00— **«Экранның мастерлери». ССРЭ-ниң улустуң артизи Б. Андреев.** 22.15—22.25—Чапсар. 22.25— **«Объектив».** Чурук тыттыларынга сонуургалдыгларга дамчыдылга.

22.55 — **Хоккей талазы-биле делегей чемпионады. ССРЭ — ЧССР.** Прагадан дамчыдылга. 01.15—«Ye». Информастыг программа. 01.45—**Футбол талазы-биле кубок эдилекчилериниң кубогу.** Чартык финал **«Динамо»** (Москва) — **«Динамо»** (Берлин). Львовтан дамчыдылга (бижидилге).

03.15—04.45 — **Хоккей талазы-биле делегей чемпионады. Швеция — Финляндия.** 3-кү кезек. Прагадан дамчыдылга.

агаар

Бөгүн республиканга булуттаар, чамдык черлерге биче чаар. Барыын угланыышкынны хаттың дүргени секундада 5-10 метр чедер. Агаарның температураза 4 даглыг черлерге 5-10, өскелериниг 10-15 градус чылыыр.

Кызылга шокар булуттаар, чагбас. Хаттың дүргени секундада 5-10 метр чедер. Агаарның температураза 13-15 градус чылыг болур.

Редакторнуң оралакчызы
Б. Н. КАРАШПАЙ.

КИНО

АПРЕЛЬ 20-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Таарымчаның джентльменнери».** 9, 10,45, 12.30, 14.15, 16, 17.45, 19.30, 21.15 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Рустам дугайында тоожу»** (1-ги, 2-ги кезектери) 15, 17.45, 20.30: шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Сергей Лазо»:** 9.30; **«Тик меридиан»** 11.30, 13.40, 15.30, 17.30, 19.30, 21.20; шактарда.

«ВОСТОК»: **«Оорлаткан»** 15, 20.30; **«Ковуруг чок хем»** 16.50, 18.40 шактарда.

Фермаларга арыг-шеверниң чурумун шыңгыы сагыыр

Сүт-бараан фермаларынга арыг-шеверниң бедик культуразы дээш демисешпишаан. Төрээн чуртка хей сүттү берээлиңер! Ону чедип алырда, арыг-шеверниң моон адаанда чурумнарын хажык чокка сагыыры эргежок чугула.

1. Инектерни саар мурнунда холуңарны савацнаш, эки чуңар, арыг ак халат кеткеш, бажыңарны аржыылдап алыңар. Инектиң кудуруун шырбанмас кылдыр шараан, эмгилерин кичээнгейлиг коор, оон сөолүнде оларны чүү каапкаш, арыг аржыыл-биле курталыр чодар херек. Инектерниң эмнин чуур суг куткан тускай кочал турар ужурлуг.

2. Инекти саарда салааларны оттүрбейн кургаг хол-биле саар херек. Эмгилериң баштайгы сүдүн ангы саваже саап кааптар, ол сүттү ниити савага кудуп болбас. Сүт-биле кады хан, ириң азы быштакталчак инектер үнүп турар болза, ол дугайын доп-дораан мал эмчизинге дыңнадыр херек.

3. Саалда сөолүнде сүттү ол дораан соодар, чүге дээрге дораан соткан чиг сүтке сүт ажыдар микробтарның өзүлдези оожумнаар.

Сүттү эки чүп каапкан арыг кочалдарга саар херек. Саалдаңы эгелээр мурнунда ол кочалды изиг суг-биле база чууру чугула. Инек саар кочалдарны быыаалар суттарынга, суг дажыырынга, эмиг чуурушка, чалаң сүт кударынга ажыглап болбас.

4. Машина-биле саалда чорудар үеде аппаратты үргүлчү чуп, дезинфекцилеп турар херек. Оон башка ол аппарат сүттү хирлендирип болур.

5. Инекти саттан сөолүнде сүттү ховек азы марая дамчыштыр шүүреп кааптары чугула. Бир фляганы долдурган сөолүнде марляны солуур, хирлеңгевнерни содалыг суг-биле чутташ, кургадыр херек.

6. Мал кажааларынып бүгүн хүн бүрүде аштаар, ону тускай склаттарга азы компост овааларынга чыыр херек. Бокту мал кажааларының чанынга төгери хоруглуг.

7. Саанчылар боттары арыг-шеверниң моон адаанда дүрүмнерни сагыыр ужурлуг:

а) боттарының холдарын, идик-хевин хирлендирбес, албаннаар бажыңга чораан сөолүнде холдарын ыяап-ла чуур. Холдарынга шыйбактар, балыглаашкыннар бар аларза, ону доп-дораан иод-биле чаар.

б) саанчы бүрүзү ай санында эмчи шинчилгезин эртер, чылда ийи катап өкпе аарының болгаш бацциллаларлыг аарыгларының шинчилгезин база эртер ужурлуг. Шинчилгелериниң түңнелдерин арыг-шеверниң тускай дептерлерине бижиир.

в) саанчы бүрүзү арыг-шеверниң эге билиглери-биле таныш турар ужурлуг. Ынчангаш олар ажылга кирер мурнунда тускай өөредилгени эрттиргеш, шылгалда дужаар хүлээлгеэнглер.

Кызыл Крест ниитилелиниң активчилери—сүт-бараан фермаларынга арыг-шеверниң чурумнарын сагыырының үлегер-чижээн көргүзүңер! Сүттүң бедик шынары дээш демисежиңер!

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

Республиканың тудуглары чалап тур

Күш-ажыл курлавырларын ажыглаар талазы-биле органнар республиканың чаа тудугларынга ажылчыннар хүлээп алырын чарлап тур.

Хүлээп алырының негелдерлери болза:

Ийи чыл хуусаалыг күш-ажыл кереэзин ажылчыннар чарган таварылгада, «Тыва кодээ тудуг» трестин тудуг организациялары дараазында чарыгдалдарны төлээр:

— Дөрт хуусаала үзүктеп бээр, эгитпес 200 рубль түңнүг дуазламы:

— Чурттап турган черинден көжүрер чарыгдалдар.

Хандырар түүлдери болза:

— Бот кижилерни чаагайыттынган пинти чуртталга бажыңнарынга орун-дожек-биле;

— Ажылчын идик-хел болгаш хер-херекселдер-биле.

Аныяк ажылчыннарны ажылдатпышаан, ажылчын тускай мергежилдерге өөредирин организаастаар.

Ажылдаарын күүзүп кижилер дараазында документилерни боттарынга ап алыр: чурттап турар черинден үндүр бижиткен паспорт, шерниг биледи болгаш күш-ажыл дептери.

Келир черлери: Кызыл хоорай, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 38, Күш-ажыл курлавырларын ажыглаар эргелел чери. Чадаана хоорайга болгаш Кызыл-Мажалык суурга райкүүскомга келгеш, ажылга тургузаарынга бүзүреттиргеп кижиге дацзыладыр, оон өске районнарга райкүүскомнарга келир.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ:

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, пропаганда киллизиниң 23-54, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал киллизиниң 37-13, культура киллизиниң 23-54 «Шын» ажылбыг киллизиниң 21-47, үлетпүр киллизиниң 22-64, чагаа киллизиниң 41-27, информация база совет тургузуг киллизиниң 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларнын 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче болгаар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Тываның ном үндүрер черинин республика типографиязы (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу 1). ТС — 00515

Солун неделяда 6 катап үнер